

Nepodmienený základný príjem ako pasca pohodlnosti

Recenzia knihy „Príjem pre všetkých“ spojená so zamyslením sa nad niektorými zásadnými otázkami sociálneho a kultúrneho života modernej ľudskej spoločnosti

Myšlienka nepodmieneného základného príjmu (NZP) je v našom regióne zatiaľ málo známa. Aj keď určitú zredukovanú obdobu tejto myšlienky predložil Richard Sulík pod názvom Odvodový bonus, vo verejnej sfére to veľmi nevyvolalo diskusiu. V nemecky hovoriacich krajinách, predovšetkým v Nemecku samotnom, je základný príjem témou, ktorá sa v posledných rokoch verejne diskutuje. Viaceré politické strany uvažujú nad zahrnutím niektorých aspektov tejto myšlienky do svojich politických programov. Ozývajú sa tiež hlasy na nadnárodnej úrovni požadujúce celoeurópske zavedenie NZP. A to je niečo, pri čom musí každý Európan spozornieť.

Aktívny pozorovateľ verejného diania – bez ohľadu na svoju politickú či ideovú orientáciu – si nemohol nevšimnúť fakt, že politické špičky, stojac tvárou v tvár súčasným životným problémom, sa stávajú čoraz bezradnejšími. Riešenia, ktoré ponúkajú, stále viac postrádajú spojitosť s reálnym životom. Čoraz častejšie sa sľubované výsledky politických opatrení nedostavia alebo majú mizivý, či dokonca opačný účinok, ako sa zamýšľalo. Netvrdí sa tu, že všetko, čo politici robia je zlé, ale je namieste najvyššia opatrnosť pri čomkoľvek, čo sa týmto politickým špičkám zdá „sympatické“ alebo „rozumné“ či „účinné“ riešenie.

Jedným z hlavných zástancov myšlienky NZP je Götz W. Werner, zakladateľ a spolumajiteľ spoločnosti DM Drogerie Markt. Götz Werner nie je politikom. A vzhľadom na fakt, že vybudoval uvedenú obchodnú spoločnosť, ho zaiste nemožno považovať za odtrhnutého od reality či naivného. Šíreniu idey NZP venoval mnoho úsilia, času i peňazí. Všetko nasvedčuje tomu, že to nerobí pre osobný zisk. Vidí v tom hlbší zmysel a možnosť iniciovať zásadné spoločenské zmeny. Je preto potrebné sa s plnou vážnosťou touto ideou zaoberať a o to sa chcem pokúsiť.

Götz Werner zhrnul svoje myšlienky o NZP vo svojej knihe „Einkommen für alle“, ktorú napísal v roku 2007. V slovenčine kniha vyšla v roku 2012 vo vydavateľstve Futurum (v preklade Martina Bobka) pod názvom „Príjem pre všetkých“.

Tento môj text nie je obvyklou knižnou recenziou. Samotná recenzia je len východiskovým bodom pre obsiahlejšie pojednanie o téme základného príjmu a s ním súvisiacich spoločenských otázkach. Viem, že Götz Werner nemohol v jednej knihe povedať svetu všetko, čo by možno k tejto téme povedať chcel. Avšak základy idey NZP rozpracoval podľa mňa dostatočne a je možné ich podrobiť skúmaniu. Práve toto preskúmanie ideových základov NZP je mojím zámerom.

Časť zástancov NZP pochádzajúcich z kruhov spriaznených s Antroposofiou (medzi ktorých patrí aj G. Werner) tvrdí, že NZP je niečím, čo priamo či nepriamo vyplýva z idey trojčlennosti sociálneho organizmu formulovanej Rudolfom Steinerom* – najmä v tom zmysle, že sa jedná o oddelenie práce a príjmu. Považujem za potrebné sa pozrieť aj na túto súvislosť.

* Rudolf Steiner (1861 – 1925), rakúsky filozof a duchovnovedný bádateľ, zakladateľ Antroposofie. Vyvinul úsilie duchovnovedne oživiť celé spektrum životných oblastí, medzi inými aj ekonómiu a sociálne vedy.

Najskôr poskytnem prehľad myšlienok obsiahnutých v knihe „Príjem pre všetkých“, ktoré považujem za kľúčové vo vzťahu k téme, a následne k nim preložím vlastné úvahy a stanoviská.

Kniha je rozdelená do štyroch častí.

V prvej časti nazvanej „Tretinová pracovná spoločnosť“ sa autor najskôr zaoberá pojmom zamestnanosti, resp. nezamestnanosti. Ukazuje, ako rozporuplne politici a ekonómovia chápu pojem zamestnanosti, aké ilúzie sa k nemu viažu, ponúkne krátky prehľad histórie vývoja nezamestnanosti v Nemecku od druhej svetovej vojny. Poukazuje na to, že v súčasnej spoločnosti je rast nezamestnanosti v dôsledku neustáleho zvyšovania ekonomickej produktivity neodvratný. Snaží sa objasniť čitateľovi pojmy ako vzťah peňazí a tovarov v ekonomike, del'ba práce, vzájomné zásobovanie, a tiež to, čo on sám nazýva reálnym a nominálnym príjmom.

Vzájomné zásobovanie je dôsledkom súčasnej pokročilej del'by práce, kde človek takmer všetky výsledky svojej práce nemôže sám skonzumovať, ale musí ich pomocou peňazí vymeniť s ostatnými ľuďmi za niečo iné, čo sám potrebuje. Čiže človek nepracuje pre seba, ale pre druhých, a svoje potreby uspokojuje prostredníctvom výsledkov práce druhých. O nominálnom a reálnom príjme potom autor hovorí: „Pri vzájomnom zásobovaní teda človek svoj nominálny príjem získava výlučne prostredníctvom práce *pre druhých* a svoj reálny príjem – to, čo skutočne potrebuje – dostáva výlučne *od druhých*.“ (str. 57)

V druhej časti „Príjem ako občianske právo“ autor na začiatku v krátkosti hovorí o nemeckej ústave a jej kľúčovom bode: o práve na slobodu a ľudskú dôstojnosť. Autor z nich odvodzuje právo mať príjem: „Čo to znamená v súvislosti s prácou a príjmom? V zásade je to veľmi jednoduché. Kto chce žiť, a to dôstojne a slobodne, potrebuje niečo jesť, musí sa obliekať, potrebuje strechu nad hlavou – musí mať možnosť zúčastňovať sa v primeranom rámci politického, spoločenského a kultúrneho života. Nikde v našej ústave nie je napísané, že preto musí pracovať. Naše najzákladnejšie ľudské práva sa skrátka nezakladajú na tom, že si v pote tváre zarábame na chlieb, ale výlučne na tom, že sme ľudské bytosti.“* (str. 61)

Uvedené je možné považovať za hlavné východisko obhajoby „práva na príjem“ a teda nepodmieneného základného príjmu ako takého. Potvrďuje sa to aj na nasledujúcej strane: „Ak je právo na život v dôstojnosti a slobode nepodmienené, musí byť nepodmienené aj právo na jedlo, pitie, ošatenie, bývanie a základný podiel na spoločenskom dianí.“(str. 62)

Ďalej prechádza k tomu, aký je vzťah medzi prácou a príjmom. Poukazuje na skutočnosť, že si ľudia v poslednej dobe zvykli o práci rozmyšľať ako o zárobkovej činnosti a teda inú prácu

* Ústava SR má podobné ustanovenie v čl. 12, odsek 1: „Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.“ A ďalej v čl. 19, odsek 1: „Každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena.“ Avšak keď dôjde na dôstojné životné podmienky, tak sa v našej ústave už nehovorí o všetkých občanoch, ale špecificky len o zamestnancoch – čl. 36 písmeno a): „Zamestnanci majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky. Zákon im zabezpečuje najmä (...) právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň...“ Všeobecne pre všetkých občanov podľa čl. 35 odsek 3 platí, že: „Občania majú právo na prácu. Štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu toto právo vykonávať. Podmienky ustanoví zákon.“ Prípadne ešte čl. 39 odsek 1: „Občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate žiteľa.“ Všeobecne sa teda v slovenskej ústave častejšie používa termín „primerané“ hmotné zabezpečenie a špecificky pri zamestnancoch „dôstojné“ životné podmienky.

ako tú, ktorá je spojená so zárobkom, buď nepovažujú za prácu vôbec alebo ju považujú za menej dôležitú. Vyzýva na zmenu uhla pohľadu na prácu a príjem v tom zmysle, aby ľudia neuvažovali spôsobom, že ich príjem pochádza z práce (pracujú kvôli príjmu), ale že príjem dostávajú preto, aby mohli pracovať.

Venuje sa aj „trhu práce“, obchodovateľnosti pracovnej sily, pričom poukazuje na to, že trh práce nie je slobodný, pretože tam nie je rovnaká možnosť voľby ako pri trhu s tovarmi a službami: „Ak občania musia pracovať, aby prežili, tak nemajú žiadnu inú voľbu.“ (str. 76) Podobne je na tom právo na prácu, ktoré považuje za zdanlivé a nefunkčné: „Z donucovania sa teda v okamihu stane právo, ktoré neexistuje ani len na papieri a v praxi neznamena nič iné, ako reálne *odňatie práva*. Totiž podstatné obmedzenie prvého a najzákladnejšieho práva na slobodu. Toto takzvané „právo na prácu“ je, mierne povedané, pod úroveň súčasnej doby. Potrebujeme úplne iné právo, aby sme našu sociálnu, hospodársku, spoločenskú a mentálnu krízovú situáciu stabilizovali. Potrebujeme právo na príjem. Presnejšie povedané, právo na nepodmienený základný príjem.“ (str. 76)

Hovorí o dvojakom účinku, ktorý NZP môže mať: „Po prvé by sa práca oslobodila od jej dnešného bremena, ktorým je zabezpečenie základných materiálnych podmienok pre ľudí, t.j., existenčné a kultúrne minimum. Tým konečne uznáme a začneme ľudsky a sociálne spravodlivo organizovať oddeľovanie práce od príjmu, ku ktorému v skutočnosti už dlho dochádza. Súčasne ľudskú prácu, ktorá bude musieť byť naďalej platená, výrazne zlacníme, a tým zatriktívime. V mnohých oblastiach, o ktorých si dnes myslíme, že si prácu v nich „nemôžeme dovoliť“ financovať celospoločensky, ju dokonca v omnoho širšej miere umožníme.“ (str. 83)

Stavia tiež pred čitateľa obraz porovnávajúci tzv. „starú“ a „novú“ prácu. Čo si pod tým autor predstavuje? „Stará práca je práca na hmote, na hmotných základoch našej existencie. Stará práca, to je priemyselná a – dnes už skôr okrajová – remeselná výroba tovarov. Táto forma práce je prácou na prírode, aj keď sa medzičasom už realizuje v nekonečne dlhých výrobných reťazcoch, naďalej zostáva zušľachtovaním prírodných surovín.“ (str. 84) Súvisia s ňou pojmy ako zvyšovanie produktivity, inštrukcie, príkazy a pracovné predpisy, disciplína, riadenie. „Pre novú prácu, prácu s ľuďmi, kultúrnu prácu, platí v takmer všetkých bodoch pravý opak.“ (str. 89) Pri novej práci ide o kreativitu a pozornosť k druhým. Dochádza k záveru, že „...pri starej práci ide v podstate o maximalizáciu príjmu“ (str. 92) a tiež, že „Nová práca nemôže so starou držať krok. Pretože nepoužíva takmer žiadne stroje a jej procesy sú principiálne neštandardizovateľné, nemôžu byť teda ani nastavené na čistú efektivitu.“ (str. 93) a my ju síce potrebujeme, ale „Pritom ju len nedokážeme zaplatiť.“ (str. 94) Z toho odvodzuje myšlienku, že základný príjem by mohol byť kultúrnym impulzom: „Z kultúrneho hľadiska je nepodmienený základný príjem predovšetkým impulzom k slobode – k vytváraniu nového priestoru na sebarealizáciu, na robenie toho, čo človek pokladá za zmysluplné. Ak je zo strany druhých ľudí dopyt po takýchto činnostiach, potom si ich aj budú môcť vďaka skromnému, ale vždy istému základnému príjmu dovoliť.“ (str. 94)

V tretej časti „Dôvera zušľachtuje človeka“ hovorí o firemnej kultúre spoločnosti DM Drogerie Markt a skúsenostiach z vedenia tejto spoločnosti. Zdôrazňuje úlohu dôvery a osobnej

zodpovednosti, ktoré ležia v základoch každej plnohodnotnej ľudskej spolupráce. Na príklade vlastného dlhoročného podnikateľského úsilia predkladá fungujúci model nového prístupu k spolupráci ľudí na poli ekonomiky.

Vo štvrtej časti „Daň z výdavkov namiesto dane z príjmov“ predostiera autor komplexný pohľad na dane a poukazuje na potrebu zmeny v zdaňovaní prechodom od príjmových daní k zdaňovaniu spotreby. Ponúka stanovisko, že dane nie sú len finančnou záležitosťou, ale aj záležitosťou uvedomenia si, čo je pre ľudskú spoločnosť dôležité: „Ak sa na to pozrieme takto, vidíme, že dane sú v prvom rade vyjadrením spoločenského *prerozdeľovania*: Aký podiel z nášho celkového nahospodáreného blahobytu chceme ako občania súkromne spotrebovať? Aký podiel vyčleníme na plnenie oných verejných účelov, ktoré sme v demokratickom procese určili ako nutné alebo žiaduce?“ (str. 183)

V súvislosti s daňami naznačí aj vzťah medzi daňou z pridanej hodnoty a financovaním základného príjmu. Avšak vôbec sa netají tým, že hovoriť o detailoch je ešte predčasné: „Nemáme v šuplíku ani príslušné návrhy zákonov, ani rozsiahle prepočty. Ak o oboch, o spotrebnej dani a základnom príjme, budeme schopní rozmýšľať a budeme ich chcieť uskutočniť, potom aj veľmi rýchlo nájdeme spôsoby, ako ich uskutočniť.“ (str. 227)

V doslove autor ponúka vlastný pohľad na zavedenia základného príjmu – tri spôsoby alebo metódy, ktoré on sám nazýva: laboratórna, plošná a vlnová metóda. Prvá znamená pokusné zavedenie na určitom území v plnej výške, druhá celoplošné zavedenie v nízkej výške, ktorá sa bude postupne zvyšovať. Pre obe metódy vymenuje pre a proti, v zásade ich však odmietne kvôli prevažujúcim nevýhodám. Pokračuje v úvahách o tretej metóde – vlnovej – ktorá predstavuje zavedenie základného príjmu pre určité skupiny obyvateľstva. Podľa jeho záverov by základný príjem mali v prvom rade dostať tí, ktorí nie sú schopní produktívnej činnosti (deti, mladiství a dôchodcovia).

Poznamenáva, že základný príjem nie je záležitosť sociálnej politiky: „Nepodmienený základný príjem vôbec nie je odpoveďou na nezamestnanosť, nízke mzdy alebo zvyšujúcu sa chudobu časti obyvateľstva. Základný príjem nemá vo svojej podstate nič dočinenia so sociálnou politikou, i keď nám toto vnímanie ešte stále zastiera v diskusiách zrak.“ Potrebujeme ho kvôli zmenenému svetu práce, zmeneným pracovným podmienkam. Poukazuje na potrebu pružnosti a dynamiky, poukazuje na zmeny, ktoré nás čakajú v oblasti organizácie práce: „V tomto novom pracovnom svete je trvalá iba zmena. (...) Ale nič nefunguje pružne, ak to nemá pevný základ. Ak sa v pracovnom svete všetko stane diskontinuálne a navyše ekonomicky riskantné, nie je potom možné, aby to, čo každý človek potrebuje kontinuálne a zaručene, teda príjem na zaistenie svojich základných potrieb, pochádzalo iba z pracovného sveta.“

Toľko stručný prehľad obsahu knihy, môžeme prejsť k samotným úvahám.

Začneme tým, že sa pozrieme na základný kameň obhajoby práva na príjem: na zákonnú záruku príjmu určeného na uspokojenie životných potrieb pre všetkých občanov bez výnimky. Autor sa odvoláva na právo na ľudskú slobodu a dôstojnosť, z nich odvodzuje nutnosť práva na

príjem. Na prvý pohľad sa to môže zdať jasné a zrozumiteľné, ale prvá nejasnosť spočíva hneď v tom, že tieto pojmy nijako necharakterizoval. Predkladá čitateľovi svoje tvrdenie bez toho, aby objasnil, čo pod ľudskou slobodou a dôstojnosťou chápe, čo si pod tým možno predstaviť. Niektorí môžu namietnuť, že je to jasné, že o tom netreba obzvlášť premýšľať. Ale práve v tom spočíva dôvod určitej bezradnosti pri riešení problémov našej doby: že sa totiž o týchto pojmoch príliš nepremýšľa, že sa vychádza vždy len z nejasného pocitu, ktorý je ľuďom inštinktívne daný.

Sloboda a dôstojnosť

Otázka slobody zaiste vôbec nie je jednoduchá a zaoberať sa ňou detailne je nad rámec tohto textu*, ale aspoň v krátkosti je potrebné o nej niečo povedať:

Ľudskú slobodu môžeme vo všeobecnosti charakterizovať ako stav bytia, kedy človek môže vyvíjať určitú vedomú (nie inštinktívnu či pudovú) aktivitu bez toho, aby bol v tejto aktivite nejako nútený alebo obmedzovaný čímkoľvek iným okrem toho, čo si on sám dobrovoľne stanovil ako nutnosti a obmedzenia (tie totiž nebude vnímať ako neslobodu). Kde možno takto charakterizovanú slobodu nájsť a ako ju môže človek realizovať?

Vonkajší svet, voči ktorému človek stojí, sa pred ním rozprestiera bez jeho vlastného pričinenia. Bol tu už pred jeho narodením a bude tu aj po jeho smrti. Počas svojho života človek do neho môže zasahovať podľa svojej sféry vplyvu (tá je u každého iná vzhľadom na jeho schopnosti a možnosti), ale každý musí existujúci svet vziať ako pevne daný. Človek nie je jeho stvoriteľom, nemá kontrolu nad jeho zákonitými, nemá možnosť ho úplne zničiť ani stvoriť nanovo podľa vlastných predstáv a prání. Z toho vyplýva, že človek nemôže v kontakte s vonkajším svetom realizovať to, čo sa nazýva slobodou. Príliš veľa vecí ho v jeho aktivite obmedzuje zvonku.

Ak nemožno nájsť slobodnú aktivitu vo vonkajšom svete, tak potom ju treba hľadať v ľudskom vnútri. Takou aktivitou je myslenie. Na prvý pohľad sa javí byť – podobne ako ostatné aktivity – čiastočne určované niečím mimo neho. Tento prvý dojem sa rozplynie, keď si človek uvedomí, že nielenže všetky jednotlivosti vonkajšieho i vnútorného sveta spracováva aktivitou myslenia, ale myslením môže poznávať aj vlastné predchádzajúce myšlienkové procesy, t.j., môže myslieť o vlastnom myslení. Tým sa myslenie stáva niečím, čo sa opiera len samo o seba (je oporou sebe samému), niečím, čo nie je podmienené ničím zvonku. Aj keď myslenie každého človeka nie je automaticky slobodné, má požadované kvalitatívne predpoklady pre slobodnú ľudskú aktivitu, pretože jediné obmedzenia, ktoré bude mať, sú tie, ktoré si človek vo svojom myslení stanoví sám. Aj hranice myslenia si človek stanovuje pomocou myslenia.

Zástancovia základného príjmu by pravdepodobne podotkli, že pri ňom nejde o slobodu vo fyzickej rovine, ale že zabezpečenie fyzických potrieb umožňuje odvrátiť pozornosť ľudí od „zarabania si na chlieb v pote tváre“ k realizácii slobody v myšlienkovej oblasti. Také niečo však môže vychádzať len z nepochopenia vyššie uvedenej charakterizácie slobody. Ak človek podmieňuje realizáciu ľudskej slobody akýmkoľvek vonkajšími súvislosťami, tak si musí priznať, že

* Ak to čitateľa zaujíma bližšie, odporúčam mu knihu Filozofia slobody od Rudolfa Steinera (Kalligram, 2004)

vlastne neusiluje o slobodu, ale o pohodlie. Zaiste nemusíme považovať pohodlie za niečo zlé, ale v tomto svojom mylnom úsilí človek minie svoj pôvodný cieľ, totiž slobodu. **Skutočná sloboda človeka nemôže byť podmienená ničím iným, ako myslením samotným. Ak človek dúfa, že mu zmenené vonkajšie okolnosti umožnia byť slobodným, tak práve tým uznáva závislosť svojej „slobody“ od niečoho vonkajšieho a teda ju sám popiera.**

Sloboda neznamenať môcť robiť čokoľvek, nebyť ničím obmedzovaný, ani nič podobné. Avšak zo slobodnej myšlienkovkej aktivity následne môže vyplývať aj to, čo možno nazvať slobodným motívom k činu. Bude to motív konania zbavený pudových a emocionálnych vplyvov a tiež odpútaný od konvencie a rutiny. Bude to motív, ktorý umožní prejavenie sa vnútornej slobody človeka. A pokiaľ človek pri svojom konaní aj vo vonkajšom svete bude jednať z tohto slobodného motívu, nebude ani obmedzenia vonkajšieho sveta pociťovať ako neslobodu. Bude ich brať len ako danosti, ktoré musí vziať za východisko pri svojom rozhodovaní sa.

V skutočnosti žiadny zákon nemôže človeku dať právo na slobodu. Zákon iba môže do istej miery podporovať ľudské úsilie o realizáciu slobody. Ak človek možnosť usilovať o realizáciu slobody nevyužije, tak ju jednoducho nedosiahne a zákon toto jeho úsilie nedokáže nijako nahradiť. Ak spoločnosť chce prostredníctvom zákonov nejako podporiť úsilie o realizáciu slobody, tak nech v prvom rade neurčuje, čo si človek má alebo nemá myslieť, čiže nech nepotláča myslenie ľudí a nech umožní úplnú myšlienkovú voľnosť v bežnom živote*.

Pri úvahe o tom, či uspokojenie fyzických potrieb ľudského organizmu má alebo nemá vplyv na ľudskú slobodu si musíme uvedomiť, že ak človeka jeho žalúdok núti obstaráť si každý deň potravu, nemožno to považovať za protiklad vyššie uvedenej charakteristiky slobody. Hlad je niečo, čo patrí k ľudskej prirodzenosti rovnako ako myslenie – bez oboch by človek nebol človekom. V rovnakom zmysle by sa potom mohlo považovať za nátlak čokoľvek, čo pochádza z organických pochodov ľudského tela, lebo človek nemá na výber: musí jesť, musí spať, tráviť, vylučovať a tak ďalej. **Človek v určitých chvíľach samozrejme môže hlad pociťovať ako „nátlak“, ale tento „nátlak“ nie je primárne nátlakom ľudskej spoločnosti (nepochádza od ostatných ľudí) – ako sa autor knihy domnieva na str. 76 – ale je to nátlak prírodných zákonov obsiahnutých v bytosti človeka samotného.** Procesy vyplývajúce z prírodných zákonov nútia človeka obstaráť si potravu. Spoločnosť iba vytvára lepšie alebo horšie podmienky pre toto obstarávanie potravy.

Ak sa v tejto súvislosti zamyslíme nad ľudským právom na život, tak to neznamenať, že človek nemá vôbec zomrieť. Požadovať niečo také ako „právo nezomrieť“ by bolo absurdné. Právo na život znamená, že spoločnosť (čiže ostatní ľudia) nesmie človeku jeho život odňať. Smrť v dôsledku staroby, smrteľnej choroby alebo zavinená tzv. „vyššou mocou“ nebude zdravo uvažujúcim človekom považovaná za porušenie práva na život. V podobnom zmysle možno povedať, že je nezmyslom chcieť ustanoviť všeobecné „právo nehladovať“, bolo by to totiž rovnako absurdné ako „právo nezomrieť“. Prosím, aby to nebolo chápané nesprávne: uvedené neznamenať,

* Znamená to okrem iného zákaz cenzúry, odluku cirkvi od štátu a nezávislosť kultúry, školstva a vedy od štátnych orgánov. Samozrejme, spoločnosť smie zasiahnuť, ak by sa niekto pokúšal nejaké spoločensky nebezpečné myšlienky premeniť na činy porušujúce práva ostatných ľudí.

že ľudia nemajú prejavovať súcit s hladujúcim, alebo že mu nemajú pomôcť, ak si stravu nevie zaobstarať sám – o takom niečom sa tu vôbec nehovorí. Hovorí sa tu len o tom, či má zmysel zákonom ustanoviť všeobecný (bez ohľadu na situáciu) právny nárok na bezpracné pokrytie životných potrieb (o špecifických prípadoch, keď spoločnosť pomáha ľuďom v znevýhodnených situáciách, si niečo povieme ďalej v texte).

V podobnom duchu, ako pri práve na život, teda môžeme povedať: ostatní ľudia nesmú brániť človeku, aby usiloval (pochopiteľne v určitých medziach) o uspokojenie svojich životných potrieb, to však vôbec neznamená automatický nárok mať tieto potreby uspokojené. **Ak niekto má možnosť usilovať o uspokojenie svojich životných potrieb (nie je nejako znevýhodnený, hendikepovaný) a aj napriek tomu na túto snahu rezignuje (napríklad tým, že sa mu nechce pracovať), tak neuspokojenie jeho potrieb nastane v dôsledku jeho rozhodnutia.** To nemožno považovať za niečo nespravodlivé, nedôstojné alebo za obmedzujúce jeho slobodu. Taký stav je len tým, čo nazývame niešť zodpovednosť za svoje rozhodnutie.

Ak niekto namietne, že NZP je práve takým spoločenským opatrením, ktoré vytvára lepšie podmienky pre uspokojenie potrieb jednotlivca, tak tu si treba uvedomiť, že v skutočnosti je nahradením tohto úsilia a nie jeho podporou. Na základe čoho také niečo možno tvrdiť? Autor knihy (a s ním aj iní zástancovia základného príjmu) poukazuje na str. 79, že v minulosti, keď bol človek ešte samozásobiteľom, malo určitý význam hovoriť o spravodlivom rozdelení pôdy medzi všetkých dospelých ľudí približne rovným dielom. Vtedy bolo spravodlivé, aby každý človek dostal kus pôdy, na ktorom môže hospodáriť a zabezpečiť si tak uspokojenie svojich životných potrieb. Keďže vzhľadom na súčasný stav ľudskej spoločnosti tento scenár z viacerých dôvodov nie je možný, tak by namiesto pôdy údajne mal každý dostať príjem. Pri tomto prirovnaní k pôde sa zabúda na skutočnosť, že pôda nie je ekvivalentom príjmu. Pôda sama o sebe neposkytuje uspokojenie ľudských potrieb. Človek najskôr musí vynaložiť prácu, aby jej prostredníctvom potrebné veci vyprodukoval. Dokonca aj keď človek nič nepestuje a iba zbiera to, čo príroda dáva „sama od seba“, tak musí nejakú prácu vynaložiť na zber, spracovanie a prepravu týchto produktov. Štátom pridelený bezpracný nepodmienený príjem nie je to isté ako pridelená pôda. Názor, že príjem nemá byť podmienený prácou, je týmto vyvrátený vlastnými argumentami zástancov NZP, pretože práve prirovnaním k pôde sa stanovuje podmienka nutnosti pracovať.

Nejde tu však o zastávanie bezbrehého egoizmu, ktorý by chcel každého človeka ponechať napospas vlastným možnostiam či nemožnostiam zaobstarať si obživu. V tejto chvíli hovoríme len o východisku pre ustanovenie nejakého zákona – čiže o tom, čo sa týka podľa možnosti všetkých dospelých ľudí (občanov) približne rovnako. Úsilie uspokojiť svoje existenčné potreby je podmienkou pokračovania života, je to niečo, čo majú všetci ľudia spoločné – potiaľ to patrí do sféry zákona a je potrebné toto úsilie všetkým za spravodlivých podmienok umožniť. O konkrétnej realizácii tohto úsilia môže mať každý človek svoju vlastnú predstavu a tam už zákon nemá čo hľadať. Človek prostredníctvom svojho myslenia sám posúdi, ako toto úsilie bude realizovať.

Samozrejme vidíme, že v súčasnej spoločnosti sme ďaleko od želaného stavu, kedy každý,

kto usiluje o uspokojenie svojich životných potrieb, skutočne toto uspokojenie aj dosiahne v náležitej miere. Nepopierame bolestnú realitu chudoby, nezamestnanosti a nespravodlivého odmeňovania. Príčiny súčasného stavu však nespočívajú len v oblasti zákonov, ale sú omnoho komplexnejšie. Postupne sa k niektorým z nich dostaneme.

Podobne ako sloboda je nedostatočne objasnenou záležitosťou súčasnosti aj otázka ľudskej dôstojnosti. Ľudia sa pri nej odvolávajú na pocity, ktoré sú oprávnené, a to im nemožno vyčítať. Problém nastáva vtedy, keď sa ľudia tieto pocity pokúsia pretaviť do podoby zákona a nemajú pritom jasnú predstavu o tom, ako to s týmito pocitmi reálne je. V zákonoch nikde nie je uvedené, čo sa pod dôstojnosťou myslí. Je to pochopiteľné, pretože jej charakterizácia by bola príliš široká na to, aby sa zmestila do jedného paragrafu. Abstraktná záruka vo forme vety v zákone aj tak problém ľudskej dôstojnosti nevyrieši.

Ľudská dôstojnosť je niečo, čo človek pociťuje, keď v jednotlivých životných situáciách stojí voči svojmu okoliu, voči ostatným ľuďom, a ako potom svoje pocity prežíva a spracúva. Pretože ľudia pocity prežívajú rôzne, môže byť u každého človeka to, čo pociťuje ako dôstojné či nedôstojné, odlišné. Slovo, ktoré jedného urazí, iného sa ani nedotkne. Rôzne životné okolnosti, ako napríklad materiálny nedostatok alebo verejnú potupu, znáša jeden ľahšie, iný ťažšie. Jeden sa vysporiada s neúspechom rýchlo, druhého neúspech zlomí, cíti sa byť porazeným na celý život a nevie sa z toho spamätať. Samozrejme je treba brať do úvahy všetky mysliteľné medzistupne medzi jednotlivými pólmi. Jeden si svoju dôstojnosť zakladá na svojom vzhľade, iný na svojich tituloch či funkciách, ďalší na majetku alebo vlastníctve niečoho vzácneho, na morálnych kvalitách, na príslušnosti k spoločenskej triede, náboženskom vyznaní, vzdelaní, pohlaví, veku, rodokmeni, profesnej príslušnosti a tak ďalej. Z toho je jasné, že by sme len ťažko hľadali nejakú spoločnú „exaktnú“ mieru ľudskej dôstojnosti. Neznamená to, že by sa nedalo nájsť riešenie v určitej situácii vhodné pre väčšinu ľudí, ale znamená to, že to nebude dostatočne vyhovovať všetkým. Také riešenie môže byť vyhovujúce iba približne (len do istej miery - viac alebo menej). Bude to určitý kompromis, a to je práve jedno z východísk pri tvorbe zákonov.

Uvedme si príklad, ako takéto riešenie môže vyzeráť – samozrejme to bude len orientačná ukážka, nie je možné vystihnúť všetky detaily. Vezmime si napríklad únavu z práce. Každý človek, ktorý pracuje, sa po určitom čase unaví. Je to niečo, čo môžeme pozorovaním potvrdiť u každého, kto vykonáva nejakú prácu: po nejakom čase začne pociťovať únavu. Aby sa človek pri práci v rámci ekonomickej produkcie necítil takpovediac ako „ťažný vôl“, ale ako človek, tak musí existovať určité pravidlo, koľko času sa smie od človeka požadovať, aby strávil prácou počas dňa. Vzhľadom na rôznorodú konštitúciu ľudskej telesnosti sa len ťažko dá povedať presné číslo, preto je vhodnejšie stanoviť určité rozpätie od-do. V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že sa obmedzenie má týkať práve iba pracovania v rámci ekonomickej produkcie, kde môže eventuálne dochádzať k tlaku na predĺženie času práce. V súkromí môže každý stráviť prácou toľko času, koľko sám uzná za vhodné. Nehovorí sa tu však o nejakej povinnosti odpracovať určitý čas. Hovorí sa len o tom, že ak nejaký jednotlivec pracuje v rámci ekonomickej produkcie, tak musí existovať zákonom

stanovené pravidlo minimálneho a maximálneho pracovného času, aby na neho iný jednotliviec (resp. skupina) nemohol svojou ekonomickou mocou vyvíjať ľudsky nedôstojný nátlak. Čiže nikto nesmie človeka pracujúceho v ekonomickej produkcii nútiť, aby pracoval nad rámec toho, čo bolo uzákonené. Ak nepracuje v ekonomickej produkcii, potom sa ho takáto zákonná úprava netýka. V tom ešte nie je obsiahnuté vyriešenie mnohých jednotlivostí zohľadňujúcich mieru pracovnej náročnosti, vek, zdravotný stav a tak ďalej – pre ne by bolo treba hľadať určité rámcové úpravy.

V uvedenom príklade* ide len o jeden z mnohých aspektov ľudskej dôstojnosti, ale už z toho je jasné, aké neľahké je ľudskú dôstojnosť presne charakterizovať. A ak uvažujeme o „práve na príjem“, potom v pocite, že každý človek by mal mať dosť peňazí na dôstojnú existenciu, je opäť niečo oprávnené, no vo svojej skutočnej podstate je to málo chápané. Aby sme si v tom mohli urobiť viac jasno, je najskôr potrebné sa pozrieť na pojmy príjem a práca.

Príjem

Na začiatok sa pozrime na to, čím príjem ako taký je. Príjem je určitá suma peňazí, ktorú človek (obvykle pravidelne) dostáva či poberá – autor knihy túto sumu peňazí nazýva nominálnym príjmom. Peniaze sú nástrojom, ktorý umožňuje výmenu tovarov a služieb v ekonomike. Sú reprezentantmi tovarov a služieb, ktoré je možné pomocou peňazí obstaráť. Ak človek má určitú sumu peňazí možno to tiež vyjadriť tak, že má nárok na odber určitého množstva tovarov a služieb z ekonomiky – ak si tento nárok človek uplatní, tak podľa autorovej terminológie sa jedná o reálny príjem. Tovary a služby produkujú ľudia svojou prácou, sú výsledkom ľudskej práce. V rámci produkcie sa môžu používať vo väčšej či menšej miere stroje, ale stále je tu podiel ľudskej práce obsiahnutý**. Mať peniaze znamená, mať moc „prikázať“ ľuďom, aby pre nás pracovali, aby pre nás vyrobili nejaký tovar, aby nám poskytli službu. Práve v tom spočíva moc peňazí, o ktorej sa v súčasnosti veľa hovorí, a ktorú môžeme každodenne pociťovať.

Z uvedeného vyplýva, že ten, kto chce zaviesť vyplácanie nepodmieneného základného príjmu, tým vlastne chce dať nepodmienené ľuďom moc (v určitom rozsahu) prikazovať druhým alebo požadovať od druhých, aby pre príjemcu základného príjmu vyrábali tovary a poskytovali mu služby. Pripusťme, že pokiaľ sa jedná o tých, čo tiež majú základný príjem, tak tí si možno budú môcť uplatniť „právo povedať NIE“ (ak im ich základný príjem postačí na pokrytie životných potrieb bez práce). Ale zabúda sa tu na milióny trpiacich pracujúcich z tretieho sveta, ktorí nemajú možnosť „povedať NIE“. Títo ľudia pracujú v ďaleko nedôstojnejších podmienkach ako veľká väčšina obyvateľov Európy, veľaokrát sa jedná o skutočných otrokov. Väčšina Európanov si to

* Ak čitateľ chce, môže porovnať príklad s ustanoveniami tretej časti slovenského Zákonníka práce (§ 85 a nasl.) a zamyslieť sa nad tým, do akej miery aktuálne znenie zákona korešponduje s našou úvahou.

** Ak by bolo možné nejaké tovary vyrobiť či služby poskytnúť úplne bez ľudskej práce, tak by boli z peňažného hľadiska zadarmo. Za to, čo sa nachádza v prírode, nám príroda peňažný účet nevystavuje, poskytuje nám to „bezplatne“. Pôsobením ľudskej práce tovary a služby získavajú peniazmi vyčísliteľnú hodnotu. V realite je však nemožné, aby tovary a služby boli k dispozícii bez potreby akejkolvek práce. Vždy bude potrebná aspoň nejaká ľudská práca a ak by sme sa aj dokázali dostať do stavu plnej automatizácie produkcie a distribúcie, tak bude ešte stále potrebné aspoň dohliadať na to, či všetky procesy fungujú správne – vtedy treba zapojiť ľudský úsudok a to už znamená vykonávať nejakú prácu.

vôbec nevie predstaviť a obvykle ich to ani nezaujíma. Ale práve títo pracujúci z tretieho sveta budú musieť na povel vyrábať pre príjemcov základného príjmu tovary a poskytovať služby.

Možno teraz niekto namietne, že ak uvoľníme ruky a myslenie ľuďom v určitej časti sveta, tak oni potom pomôžu tým ostatným. Možno, že by to tak bolo – a možno nie. Diskutovať o tom by znamenalo iba špekulovať. My zostaneme zatiaľ len pri položení určitých závažných otázok: Budú príjemcovia základného príjmu schopní vzdať sa lacných a dostupných tovarov a služieb, ktoré si za svoj príjem budú kupovať, keď týmto vzdáním sa vlastne ohrozia tento svoj pohodlný stav (zdanlivého) dostatku pre všetkých? Ako dlho potrvá kým pochopia, čo svojimi peniazmi spôsobujú v ostatných častiach sveta, ako dlho potrvá kým budú dostatočne osobnostne zreli a pripravení obetovať svoje pohodlie, aby aj zvyšok sveta mohol žiť o niečo dôstojnejšie? Je základný príjem opatrením, ktoré vytvára podmienky pre riešenie skutočných problémov sveta, alebo je to len „riešenie“, vďaka ktorému by mohla určitá časť obyvateľov planéty žiť v pohodlí a bezstarostnosti a iná časť bude o to viac trpieť? Hľadanie odpovedí ponechávame na čitateľove vlastné úsilie.

Pozrime sa teraz na kategorizáciu príjmu podľa spôsobu jeho nadobúdania.

Človek môže niečo vyrábať či poskytovať nejakú službu (sám alebo spoločne s inými), môže poskytovať výsledok svojej práce. Tento výsledok predá – vymení ho za peniaze – a tak získa **príjem z výmeny**. Netýka sa to iba zisku podnikateľov, ale v súčasnosti prevažnej väčšiny pracujúcich. Aj výplata, ktorú dostane zamestnanec štátneho úradu či súkromnej firmy je takýmto príjmom z výmeny, pretože zamestnanec vymieňa svoj čas a svoju pracovnú silu (neskôr sa ešte budeme zaoberať tým, čo táto skutočnosť výmeny času resp. pracovnej sily za peniaze znamená).

Ak sa človek dostane do situácie, v ktorej je objektívne znevýhodnený oproti ostatným ľuďom, môžu mu ostatní ľudia toto znevýhodnenie kompenzovať, a potom sa jedná o **subvenčný príjem**. Znevýhodnenie je dôležitý rys tohto spôsobu nadobudnutia príjmu. Môžeme ho nazvať aj solidárnym príjmom, pretože tu ide o spoločenskú snahu zmierňovať nerovnosti. Môže sa to uskutočňovať buď ako štátom vyplácané sociálne dávky, obecné príspevky na bývanie, ale môže ísť aj o výsledok dobročinnnej zbierky. Takýto príjem poberajú napríklad zdravotne postihnutí, dôchodcovia, ale dočasne sem patria aj chorí počas liečby (tzv. práceneschopnosť), matky na „materskej dovolenke“, rodičia pri starostlivosti o deti a podobne*.

Okrem spomenutých dvoch spôsobov nadobudnutia príjmu môže človek mať príjem, ktorý mu iný človek (opakovane) daruje. Na rozdiel od subvenčného príjmu, ktorý niečo „vyrovnáva“ z podpriemeru na priemernú úroveň, tu ide skôr o umožnenie rozvoja niečoho nadpriemerného, niečoho, čo vyniká. Ten, kto daruje, má na to svoje dôvody, vidí v tomto obdarovaní určitý vyšší zmysel. Pre obdarovaného je to príjem z daru alebo **darovací príjem**. Toto sa deje, ak určitá nadácia financuje výskum vedcov, ak mecenáš umožňuje tvorbu umelcov; študijné štipendiá sú darovacím príjmom a podobne. Darca to robí obvykle dobrovoľne a z vlastných zdrojov (napr.

* V súčasnosti sa za znevýhodneného považuje aj nezamestnaný človek, a preto sa mu po určitý čas poskytuje ako subvencia podpora v nezamestnanosti. To je vzhľadom na súčasné fungovanie ekonomiky možné považovať za dočasne správne riešenie. Je však treba hľadať spôsob, ako by mohla ekonomika fungovať tak, aby sa do práce v rámci nej mohol zapojiť každý, kto pracovať chce, bez nutnosti čakať, kým pre neho niekto „vytvorí“ pracovné miesto, a aby potom pracoval v dôstojných podmienkach.

mecenáš), resp. zo zdrojov, ktoré mu boli zverené na darovacie účely (napr. nadácia, štátny fond).

V reálnom živote je možné každý príjem zaradiť do jednej z týchto troch kategórií. Človek môže mať aj viacero príjmov z jednej kategórie (napr. môže poberať rôzne druhy sociálnych dávok), alebo môže mať príjmy z viacerých kategórií naraz (príjem z výmeny v rámci zamestnania a zároveň darovací príjem od mecenáša).

Pri ďalšom uvažovaní o príjme si musíme uvedomiť jednu zásadnú skutočnosť: príjem z výmeny je v istom zmysle vždy určujúcim pre ostatné dva príjmy. Neznamená to, že im je nadradený alebo niečo podobné. Ide skôr o to, že pri výmene v rámci ekonomiky dochádza k tvorbe cien a od tvorby cien závisia príjmy z výmeny. Subvenčné a darovacie príjmy sa tomu musia prispôsobovať, pretože ak by nezohľadňovali všeobecnú hladinu príjmov z výmeny, tak by boli príliš nízke alebo príliš vysoké. Čiže aj subvenčné a darovacie príjmy sú vo svojej podstate naviazané na tvorbu cien v ekonomike.

To nás privádza k otázke výšky príjmu, ktorá už dlho spôsobuje závažné spoločenské pohyby. Porovnáva sa výška príjmu v jednotlivých odvetviach, rôzne profesné skupiny sa dožadujú z takých alebo onakých dôvodov zvýšenia príjmu, výška mzdových príjmov sa stanovuje kolektívnymi zmluvami a podobne. Všetko toto dianie však v podstate ignoruje dôležitú skutočnosť, že totiž výška príjmu (číselné resp. nominálne vyjadrenie príjmu) nie je až taká rozhodujúca. Nezáleží na tom, či má človek vo vrecku sto alebo tisíc eur, ale záleží na tom, čo si je schopný za tieto peniaze kúpiť. Ak je pomer jeho príjmu k cenám v obchode priaznivý, tak to vníma tak, že má dostatočný príjem – môže uspokojiť svoje potreby zo svojho príjmu. Ak je tento pomer nepriaznivý, tak trpí nedostatkom, lebo si nemôže kúpiť to, čo potrebuje. Môžeme to nazvať aj kúpnu silou**.

Z toho môžeme pochopiť, že nepodmienený základný príjem (a je jedno či ho budeme chápať ako plošný subvenčný príjem alebo ako všeobecný darovací príjem) v oblasti záruky uspokojenia životných potrieb nič nevyrieši, ak sa nezmení spôsob, akým sú tvorené ceny. Pretože aj základný príjem bude musieť byť chtiac-nechtiac naviazaný na tvorbu cien. Ak je cenotvorba nespravodlivá, základný príjem na tom nič nezmení.

Pre ľudsky dôstojné uspokojenie životných potrieb nie je potrebný nepodmienený základný príjem, ale sú potrebné také podmienky utvárania cien tovarov a služieb, aby pomer medzi príjmami ľudí a cenami v obchodoch bol taký, že si ľudia budú môcť kúpiť to, čo potrebujú. Potrebné sú teda tzv. spravodlivé ceny tovarov a služieb.

Aby nedošlo k nedorozumeniu, že sa tu uvažuje o opätovnom zavedení socialistickej alebo inej formy centrálne-politicky riadenej ekonomiky, musím povedať, že spravodlivými cenami nie je

* Nieкто by mohol poukázať na to, že existujú ešte ďalšie druhy príjmu, ktoré sa obzvlášť v súčasnosti intenzívne diskutujú na verejnosti: príjem z korupcie, z podvodu či manipulácie, krádeže a podobne. Kto však domyslí veci do konca, ten si uvedomí, že aj tieto príjmy možno vždy zaradiť do jednej z troch kategórií. Príjem z predražených zmanipulovaných tendrov je príjmom z výmeny, akokoľvek je táto výmena nevýhodná. Príjem z korupcie je tiež príjmom z výmeny, ten kto prijíma úplatok obvykle poskytuje nejakú, síce nelegálnu, ale predsa protihodnotu. Podvody, manipulácie, krádeže a výpalníctvo sú buď nevýhodnými výmenami, zneužitými subvenciami alebo násilím vynútenými darmi. Nelegálne postupy pri dosahovaní príjmu sú nežiadúcim javom, ale to už musí vyriešiť trestné právo a tie zložky štátnej sféry, ktoré majú na starosti vynucovanie dodržiavania zákonov.

** Pre odborníkov tieto skutočnosti nie sú žiadnou novinkou, napríklad Štatistický úrad SR dlhodobo eviduje tzv. „reálnu mzdu“, čiže vývoj nominálnych miezd v porovnaní s vývojom cenových hladín.

myslená žiadna štátna cenová regulácia. Socialistická ekonomika sa ukázala ako nespôsobilá zásobovať ľudí tým, čo potrebujú. Ceny v ekonomike nesmú byť určované štátom. Spravodlivá cenotvorba musí vyplývať z ekonomiky samotnej, inak by skôr či neskôr ekonomika „ochorela“.

Vyvstáva otázka, ako možno dospieť k spravodlivým cenám vyplývajúcim z ekonomiky samotnej, keď každý ekonomický subjekt sleduje len svoje súkromné egoistické zábery a nezaujíma ho spravodlivosť v uvedenom zmysle? Touto otázkou sa budeme čoskoro zaoberať, avšak teraz je potrebné vysporiadať sa s pojmom práce.

Práca

Práca, o ktorej je možné v súvislosti s našou témou hovoriť, je vedomá činnosť človeka, ktorou sa snaží premieňať vonkajší svet, svoje okolie. Vykonávanie určitej práce, na ktorú sa človek podujme, alebo ku ktorej ho privedú životné okolnosti, závisí od určitých skutočností, nad ktorými je potrebné sa zamyslieť.

Každý človek sa narodí s nejakými vlohami, ktoré sú potom rozvíjané vo väčšej alebo menšej miere prostredníctvom výchovy a vzdelávania. Okrem toho si počas života človek osvojuje vedomosti a skúsenosti, extrahuje z nich to, čo považuje za podstatné a to si ponecháva. To všetko potom spracováva do určitého celku, ktorý sa prejavuje ako to, čo nazývame **schopnosťami**. Schopnosti sú individuálne, každý človek má iné schopnosti. Nie je možné ku schopnostiam človeka pristupovať nejako jednotne, a preto by každý mal mať možnosť slobodne sa rozhodnúť, akým spôsobom (a či vôbec) svoje schopnosti uplatní v práci.

Keď sa človek rozhodne nasadiť svoje schopnosti v rámci určitej práce, potom rozhoduje aj tom, čo sa stane s jej výsledkami*. Človek sa môže rozhodnúť ponechať si budúce výsledky pre seba alebo ich môže poskytnúť ostatným ľuďom. Ak sa rozhodne ponechať si ich, naloží s nimi podľa svojho uváženia. Ak sa však rozhodne ich poskytnúť ostatným, znamená to že pracuje pre druhých. Tak dochádza k medziľudskej interakcii, k vytváraniu určitých vzťahov a tie je potrebné regulovať pomocou zákonov. Ale čo konkrétne je možné v súvislosti s prácou regulovať pomocou zákonov? Schopnosti to nie sú, tam nám bolo hneď jasné, že sú individuálne a patria do sféry slobody. Čo teda má byť v tejto súvislosti regulované zákonmi?

Odhliadnuc od konkrétnych schopností môžeme u človeka pozorovať niečo, čo by sme mohli nazvať **spôsobilosť na prácu**. Je to pracovný potenciál, čiže takzvaná pracovná sila, ktorú má každý človek. Aj keď v nie rovnakej miere (je možné to vyjadriť percentuálnou hodnotou), ale predsa má každý človek potenciál nejakú prácu vykonávať. Je to všeobecná (všetkých dospelých ľudí rovnako sa týkajúca) záležitosť, patrí preto do sféry práv, do sféry zákonov. V úvahu teda pripadá stanovenie toho, aká je horná hranica spôsobilosti pracovať, ako sa posudzuje jej pokles a tiež stanovenie eventualít, kedy sa z objektívnych dôvodov nedá táto spôsobilosť vôbec očakávať s ohľadom na vek, zdravotný stav a podobne, t.j., treba určiť výnimky: napríklad spôsobilosť pracovať nemajú deti, starí ľudia od určitého veku, vážne chorí či zdravotne postihnutí ľudia a tak

* Samozrejme existujú aj určité prípady, keď mu to umožnené nie je, ale to v tejto chvíli pre našu úvahu nie je podstatné.

ďalej. Spravovanie tejto spôsobilosti pracovať v rámci sféry práva spočíva v tom, že majú byť demokratickým spôsobom určované podmienky vykonávania práce pre spoločnosť, ako je minimálny a maximálny pracovný čas, bezpečnosť a hygiena pri práci a podobne. Účinnosť zákonov však nastáva len vtedy, keď sa človek rozhodne pracovať pre ostatných (poskytnúť výsledky práce ostatným). Žiadna forma zákonom stanovenej povinnosti pracovať ani žiadna forma nútenej práce (ani pri väzňoch), nepripadá v zdravej demokratickej spoločnosti v úvahu.

Keď človek vykoná určitú prácu, keď podá určitý pracovný výkon, vznikne **výsledok práce**. Ak sa človek rozhodol, že prácu vykonáva pre spoločnosť, tak výsledky svojej práce necháva vstúpiť do ekonomiky. Dochádza k výmene výsledkov práce, a táto výmena sa v súčasnosti deje prevažne prostredníctvom peňazí.

Práca a príjem v životnej súvislosti

To, ako pojmy práca a príjem prichádzajú v živote do súvislosti, môžeme vidieť na nasledujúcom obraze: Keďže človek si potrebuje kupovať tovary a služby zabezpečujúce uspokojenie jeho potrieb, musí si nejakým spôsobom zaobstarať peniaze, čiže príjem. Pozoruje teda svet okolo seba, spoločnosť a ľudí. Kládne si otázku, akým spôsobom si môže príjem zaobstarať. Tri základné spôsoby nadobúdania príjmu sme charakterizovali, takže vieme, že ak tento človek nemá nejaký hendikep alebo nie je v inak znevýhodnenej situácii, tak pre neho subvenčný príjem nepripadá do úvahy. A ak ho nikto opakovane nechce obdarovať príjmom (nik v ňom nevidí osobu takého obdarovania hodnú), tak sám použitím vlastného myslenia dochádza k záveru, že je potrebné pracovať. Nechápe to ako spoločenský nátlak, ale ako výsledok svojho myslenia, ktoré mu to ukazuje ako jednu z možností prispôsobenia sa aktuálnym okolnostiam. Kládne si teda otázku, čo konkrétne má robiť. Uvažuje o svojich schopnostiach a o tom, čo ostatní ľudia potrebujú – snaží sa do nich vcítiť, pozerá sa na vec z ich stanoviska, spoznať ich potreby – a potom sa sám seba pýta, čo z toho, čo potrebujú, by mohol na základe svojich schopností robiť. Chce priniesť užitočné pracovné výsledky. Začne pracovať, vstupuje do pracovných vzťahov. Očakáva, že bude môcť vykonávať prácu tak, aby ju nepocíťoval ako ľudsky nedôstojnú – v tom by mu mala pomáhať príslušná legislatíva, ktorá ho pri práci zrovnoprávňuje s ostatnými spolupracovníkmi (t.j., zabraňuje ekonomicky mocnejším, aby s ním jednali z pozície svojej moci). Ak nakoniec spomenuté výsledky svojou prácou naozaj vytvorí (sám alebo spoločne s ďalšími pracujúcimi ľuďmi), môže ich v rámci ekonomiky predat' a teda získať príjem z výmeny. Ak by jeho spôsobilosť pracovať bola do istej miery znížená, tak mu primerane tejto miere zníženia spoločnosť má poskytnúť kompenzáciu vo forme subvenčného príjmu. Okrem toho mu môže ktokoľvek ešte poskytnúť príjem darovací, ak v tom darca vidí nejaký zmysel.

Uvedený obraz pochádza z reálneho života. Ak sa niektoré súčasti uvedeného obrazu zdanlivo nezhodujú so skutočnosťou, tak to vlastne nie je námietkou proti poskytnutému obrazu,

* Čistá barterová výmena tvorí minimum celkovej výmeny a aj tam je potrebné použiť nejaký spôsob zaúčtovania vzájomnej výmeny. Do úvahy eventuálne pripadá aj priame darovanie výsledku práce alebo jeho bezplatné zapožičanie – oboje sú tiež zriedkavé javy.

ale je to poukaz na nedokonalosť fungovania našej spoločnosti. Tieto veci samozrejme treba vziať do úvahy. Určite je to problém, ak nejaký človek prechádza takýmto procesom a na rôznych miestach je mu bránené (napr. kvôli nezamestnanosti alebo byrokracii), aby svoje schopnosti uplatnil, alebo aby za výsledky svojej práce dostal spravodlivú platbu, spravodlivú cenu (napr. likvidačná politika obchodných reťazcov). K tomu sa často ešte pridávajú rôzne formy „útokov“ na ľudskú dôstojnosť: ignorovanie zákonných povinností (napr. nedodržiavanie bezpečnostných a hygienických predpisov), donucovanie k práci zneužitím nedokonalosti zákonov (napr. hrozba výpoveďou z fiktívnych dôvodov a rôzne kamuflované disciplinárne opatrenia), uplatňuje sa aj nátlak prostredníctvom ekonomickej moci (napríklad zadržanie resp. zámerné nevyplatenie mzdy načas). To všetko sú záležitosti, s ktorými je potrebné sa nejakým spôsobom v živote vysporiadať a jednotlivec samotný s tým spravidla skutočne nedokáže niečo urobiť.

Zavedením nepodmieneného základného príjmu sa na tomto stave možno niečo málo zmení (dá sa predpokladať nejaké zlepšenie ponúkaných pracovných podmienok v dôsledku zhoršenia dostupnosti kvalifikovaných pracovníkov), ale čo sa nezmení, sú postoje ľudí, ktorí majú ekonomickú moc. Tí budú stále chcieť pokračovať v doterajšom absurdnom stave, v ktorom sa spolupráca v ekonomike iba predstiera, a v ktorom v skutočnosti ide voči pracujúcim len o kamuflovanú modernú formu nevoľníctva (či rovno otroctva) a voči zákazníkom ide o čoraz sofistikovanejšie manipulatívne praktiky či dokonca o bezohľadný podvod*. Časť týchto ľudí je častokrát previazaná s politickou mocou a vďaka týmto väzbám potom ovplyvňujú tvorbu legislatívy, ktorá reguluje pracovné a spotrebiteľské vzťahy v rámci ekonomiky. Bolo by naivné čakať od nich, že začnú sami od seba hľadať nejaké riešenia výhodné pre všetkých zúčastnených. Ak im bude naďalej umožnené sledovať len ich egoistický záujem, tak nemajú ani najmenší dôvod svoj postoj zmeniť, pretože ich doterajšie konanie je pre nich výhodné.

Je preto potrebné hľadať také spoločenské inštitúcie a opatrenia, ktoré postupnou cestou privedú nielen časť ľudí, ale všetkých spolu k novému pohľadu na utváranie ľudskej spoločnosti a následne aj k realizácii tohto nového pohľadu, v dôsledku čoho sa uskutočnia určité zmeny v spoločnosti a v medziludských vzťahoch. Jedným z týchto opatrení je podľa môjho názoru oddelenie práce a príjmu.

Oddelenie práce a príjmu

Požiadavku oddelenia práce a príjmu vzniesol Rudolf Steiner v rámci idey trojčlennosti sociálneho organizmu. Ako jednu z hlavných príčin sociálneho chaosu modernej doby pomenoval skutočnosť, že pracujúci ľudia pociťujú ako nedôstojné to, že ich pracovná sila má charakter tovaru – a to je skoro to isté akoby sami boli tovarom, ktorý je možné kúpiť a predať (hoci o tom hovoril približne pred sto rokmi, tento stav pretrváva dodnes). Za príčinu tovarového charakteru práce označil previazanosť práce a príjmu, predovšetkým takzvanú námezdnú prácu alebo tiež mzdový vzťah medzi zamestnávateľom a zamestnancom. Zamestnávateľ platí zamestnancovi za to, že

* Ako napríklad nedávne tragické udalosti v súvislosti s českým alkoholom, do ktorého bol primiešaný metanol.

dostáva k dispozícii na určitý čas zamestnancovu pracovnú silu a jeho schopnosti. V slovenských zákonoch sa toto nazýva termínom „závislá práca“ a je príznačné, že politici si s jej definíciou už roky nevedia dať rady. V realite sa závislá práca netýka len obvyklých zamestnancov. Živnostníci alebo pracovníci tzv. slobodných povolání, ktorí sú platení podobným spôsobom ako zamestnanci, čiže predávajú svoju pracovnú silu a svoj čas, tiež vykonávajú závislú prácu. Nezáleží na právnej forme, ale na skutočnej podstate vzťahu, v ktorom stoja spolupracujúci ľudia. Týka sa to teda značnej časti ľudí.

Rudolf Steiner vychádzal z tzv. „Hlavného sociálneho zákona“, ktorý on sám rozpoznal ako prirodzenú súčasť moderného vývoja ľudskej spoločnosti, a ktorého znenie je nasledovné: „Prospech nejakého celku spolupracujúcich ľudí je tým väčší, čím menej si jednotlivec nárokuje výsledky svojich výkonov sám pre seba, to znamená, čím viac týchto výsledkov odovzdá svojim spolupracovníkom a čím viac budú jeho vlastné potreby uspokojené nie z jeho výkonov, ale z výkonov druhých.“ (Geisteswissenschaft und soziale Frage, GA 34, str. 213)

Tento zákon platí pre sociálnu oblasť podobným spôsobom, ako prírodnou vedou rozpoznané zákony platia pre oblasť prírody. Vyplýva z neho to, že terajší vzťah, kedy sa práca resp. pracovná sila „predáva“, je nezdravý, a že je potrebný iný pohľad na vzťah medzi prácou a príjmom. Je treba oddeliť prácu a príjem. Ako sa niečo také dá uskutočniť?

Rudolf Steiner o tom opakovane hovoril na svojich početných prednáškach a tiež v niektorých svojich spisoch. Pozrieme sa len na niekoľko najpodstatnejších myšlienok. Spomenutý zákon bližšie objasňuje takto: „Človek si však nesmie myslieť, že postačí, ak by sa tento zákon uplatnil vo všeobecne morálnom zmysle alebo azda ak by sa nejako vložilo do zmýšľania ľudí to, aby každý pracoval v službe pre svojich blížnych. Nie, v skutočnosti existuje tento zákon len tak, ako taká vec existuje, keď sa nejakému celku ľudí podarí vytvoriť také inštitúcie, aby si plody svojej vlastnej práce nikto nemohol nárokovať pre seba, ale aby podľa možnosti bezo zvyšku prešli v prospech celku. A naproti tomu, o neho samého musí byť postarané prostredníctvom práce jeho blížnych. Ide teda o to, že pracovať pre blížnych a dosahovať určitý príjem sú dve od seba úplne oddelené veci.“ (Geisteswissenschaft und soziale Frage, GA 34, str. 213)

Mohlo by sa javiť, že základný príjem práve takúto charakteristiku spĺňa. Lenže pri hlbšom preskúmaní si človek uvedomí, že spĺňa iba druhú polovicu Hlavného sociálneho zákona: totiž, aby potreby jednotlivca boli uspokojené prácou druhých. Základný príjem poskytne človeku peniaze na to, aby si obstaral výsledky práce druhých. Nijako však nezabezpečí, aby výsledky vlastnej práce človek odovzdal ku prospechu celku. Autor knihy by na túto námietku odpovedal, že jednak to už je zabezpečené tým, že existuje vzájomné zásobovanie ako pokročilá forma delby práce, a jednak by poukázal na potrebu dôvery v ostatných ľudí, že to urobia sami od seba. Niektorý zástanca základného príjmu by možno ešte dodal, že ten, kto vznesie túto námietku nemá dôveru v ostatných ľudí, že si ich možno neváži, že používa pravidlo „podľa seba súdím teba“ a podobne.

* Dnes je známym faktom, že napr. živnostník, ktorý vystavuje každý mesiac faktúru za „služby“, môže byť len falšovaný zamestnanec, t.j., reálny vzťah je taký, ako keby bol zamestnancom. Môže to byť v istom zmysle dokonca ešte vážnejší problém, ako bežný mzdový pracovný pomer – taký pracovník je totiž úplne v ekonomickej moci svojho „zamestnávateľa“ a nevzťahuje sa na neho žiadna ochrana v zmysle Zákonníka práce.

Avšak každodenná skutočnosť nás poučča o tom, že vzhľadom na súčasné usporiadanie našej spoločnosti majú ľudia napriek pokročilej deľbe práce možnosť prisvojiť si výsledky vlastnej práce (a okrem toho niektorí v značnej miere výsledky cudzej práce vydávajú za vlastné). A keď to majú možnosť spraviť, tak to aspoň časť ľudí určite urobí, pretože je to pre nich z egoistického pohľadu prirodzené. Ľudia majú v sebe sklon k egoizmu a vzhľadom na súčasné fungovanie ekonomiky zároveň majú možnosť ponechávať si výsledky svojej práce pre seba a neodovzdávať ich v prospech celku. Zavedenie základného príjmu na tejto skutočnosti nič nezmení – to priznáva aj autor knihy. Základný príjem bude len jedna zo zložiek celkového príjmu človeka, ostatné príjmové súvislosti zostanú v podstate také, aké sú teraz.

Čiže so základným príjmom si budú ľudia môcť vziať to, čo potrebujú na uspokojenie svojich potrieb (tovary a služby vyprodukované druhými), ale už ich nič nebude viesť k tomu, aby odovzdávali výsledky svojej práce celku. To už bude ponechané na ich vlastnom rozhodnutí, nič ich nebude nútiť, aby pracovali v prospech celku. Niekoľko môže podotknúť, že nie je prípustné ľudí do práce nútiť. Čo na „nútenie“ k práci resp. na povinnosť pracovať hovorí Rudolf Steiner?

„Nuž, ctení prítomní, kto prenikol do ducha mojej knihy „Hlavné body sociálnej otázky“, ten bude vidieť, že to, čo sa skutočne každému do istej miery ľudsky mysliacemu človeku – to tu hovorím celkom otvorene – musí javiť ako to najohavnejšie, teda byrokraticky nariadená pracovná povinnosť, že to je niečo, čo môže byť v budúcnosti [v trojčlennom sociálnom organizme] vynechané. Prirodzene je každý sociálnymi okolnosťami nútený pracovať, a človek má len voľbu buď hladovať alebo pracovať. Iná povinnosť pracovať ako tá, ktorá v tomto zmysle vyplýva z okolností, nemá existovať v sociálnom usporiadaní, v ktorom je sloboda ľudských bytostí základnou podmienkou.“ (Soziale Ideen – Soziale Wirklichkeit – Soziale Praxis, GA 337a, zápis z druhého večera otázok, Stuttgart, 30.05.1919)

V citovanej pasáži nachádzame prienik s našimi úvahami o slobode a jej vzťahu k ľudským existenčným potrebám, a tiež s úvahou o ľudskej dôstojnosti a o pojme práce. Človek spôsobilý na prácu sa môže rozhodnúť, či chce pracovať alebo hladovať. Nútenie k práci zákonom či úradným nariadením je v slobodnej spoločnosti nežiadúce.

A čo oddelenie práce a príjmu? Zástancovia idey základného príjmu tvrdia, že tým, že sa z príjmu stane právo (zákon), oddelí sa tým od práce. Avšak to nekorešponduje s predstavou Rudolfa Steinera, ktorý okrem iného v diskusii povedal: „Ide teda o to, že pracovná sila musí von z hospodárskeho procesu. V hospodárskom procese smie byť len tovar.“ (Betriebsräte und Sozialisierung, GA 331, zápis z prvého diskusného večera, Stuttgart, 22.5.1919).

Ak je príjem suma peňazí a peniaze sú reprezentantmi tovarov a služieb, tak príjem do hospodárskeho procesu (do ekonomiky) v zmysle uvedeného výroku Rudolfa Steinera patrí. Avšak to, čo tam nepatrí, je pracovná sila. Pracovnú silu je treba z ekonomiky vyňať.

V jednej z ekonomických prednášok Rudolf Steiner vyslovil nasledujúce dôrazné slová: „Tak nás to stavia pred najdôležitejšiu, najzávažnejšiu národohospodársku otázku: Ako vyvedieme námezdnú prácu von z ekonomického procesu? Ako zapojíme do ekonomického procesu tých,

ktorí dnes pracujú iba pre zárobok tak, aby neboli pracujúcimi kvôli zárobku, ale zo sociálnej nutnosti? Musíme to urobiť? Určite áno! Pretože keď to neurobíme, nikdy sa nedostaneme k pravým cenám, ale k falošným. Musíme získať ceny a hodnoty, ktoré nie sú závislé na ľuďoch, ale na ekonomickom procese, a ktoré vyplývajú z fluktuácie hodnôt. Kardinálnou otázkou je otázka ceny.“ (Nationalökonomischer Kurs, GA 340, str. 48, prípadne Národohospodársky kurz, str. 52)

Ako vidíme Rudolfa Steinera nezaujímal v súvislosti s vyňatím pracovnej sily z hospodárskeho procesu príjem, ale zaujímali ho ceny – tie považoval za kardinálnu otázku. A to je ďalší problém základného príjmu: ak by ho štát vyplácal všetkým ľuďom, tak by tým okrem iného spôsoboval zásah do cenotvorby, teda by sa tým falšovali ceny, pretože by už nevyplývali len z ekonomiky samotnej, ale by boli ovplyvnené zákonom stanoveným príjmom. **Tak dochádzame k záveru, že nepodmienený základný príjem nielenže nevyplýva z idey trojčlennosti sociálneho organizmu, ale dokonca v niektorých aspektoch jej priamo odporuje, lebo odmieta prácu vykonávanú zo sociálnej nutnosti, a zároveň nemôže byť reálnym oddelením práce od príjmu, lebo ponecháva pracovnú silu v ekonomickom procese a prispieva k falšovaniu cien.**

Ale ako má teda oddelenie práce a príjmu vyzeráť? Čo znamená vyňať pracovnú silu z hospodárskeho procesu? Ako zabezpečíme, aby sa možnosť voľby medzi prácou a hladovaním nezredukovala na hladovanie bez akejkoľvek možnosti pracovať, aj keď človek v skutočnosti pracovať chce – čiže, ako vyriešime problém nedobrovoľnej nezamestnanosti?

Súčasný stav je taký, že väčšina pracujúcich je v podriadenom postavení voči zamestnávateľovi (a to sa netýka iba zamestnancov, ale aj mnohých ďalších pracujúcich). Zamestnávateľ určuje príjem pracujúcich a ďalšie aspekty ich života, kontroluje ich, môže ich trestať, či dokonca im môže úplne vziať príležitosť pracovať. Pracujúci človek v tejto veci má na výber nasledujúce možnosti: môže to buď akceptovať alebo nepracovať vôbec (prípadne sa ešte môže stať on sám zamestnávateľom). Takýto stav je zakotvený priamo v Zákonníku práce, prípadne v iných súvisiacich zákonoch. Všetky pracovné zmluvy sa uzatvárajú v súlade s týmito zákonmi a aj tam, kde sa o pracovné zmluvy nejedná (napr. obchodná zmluva so živnostníkom), sa za predlohu používajú práve ustanovenia pracovných zákonov. Okrem týchto skutočností sa podriadenosť prejavuje aj tým, že pracujúci obvykle nemá možnosť hovoriť do toho, aké budú pracovné podmienky, aká bude predajná cena, čo sa bude vyrábať, akým spôsobom a pre koho.

Uvedený stav je príčinou problémov s nezamestnanosťou, nespravodlivým odmeňovaním, ľudsky nedôstojnými pracovnými podmienkami a ekonomickým nátlakom. Oddelenie práce a príjmu znamená vysporiadanie sa s týmto stavom. Je potrebné, aby sa právne vzťahy medzi pracujúcimi a zamestnávateľmi zrovnoprávnili. Namiesto uplatňovania ekonomickej moci je potrebná rovnocenná spolupráca. Direktívne riadené firmy sa majú zmeniť na pracovné tímy alebo spoločenstvá, kde si pracujúci budú sami určovať podmienky súvisiace s pracovným životom. Príjem pracujúceho by potom nebol určený zamestnávateľom, ale vznikol by ako vopred dohodnutý podiel na celkovom príjme pracovného tímu. Nehovoríme tu však o socialistickej

kolektivizácii, ale o postupnom nenásilnom prechode od námezdného vzťahu k vzťahu rovnoprávne spolupracujúcich osôb. Nejde o rýchle revolučné zmeny, ale trvalé úsilie o postupný prechod od dnešného stavu k budúcemu. Že sa tu neponúka nejaké konkrétne riešenie, ktoré je možné krok za krokom uskutočniť vyplýva z toho, že na spomenutú premenu je predovšetkým potrebné pochopenie a dobrá vôľa ľudí uskutočniť to, čo prospeje všetkým. Ak nechceme, aby sa ľudská spoločnosť utopila v chaose, tak už ďalej nie je možné hľadiť len na vlastné egoistické zábery a nezaujímať sa o nič iné. **V oblasti ľudskej práce v rámci ekonomiky už viac nemá ísť o individuálnu realizáciu, ale o spoločnú realizáciu, ktorá bude na prospech celku a zároveň bude dbať o dôstojnosť jednotlivých pracujúcich ľudí.**

Vznikom takýchto pracovných spoločenstiev by sa vyriešil postupne problém nedobrovoľnej nezamestnanosti, pretože už by žiadny človek nemusel v podriadenom postavení hľadať pracovné miesto u zamestnávateľa, ale by sa mohol zapojiť do nejakého existujúceho spoločenstva ako jeho rovnoprávny člen, alebo by mohol založiť spolu s ďalšími nové spoločenstvo*.

Autor knihy rozlišuje prácu na „starú“ a „novú“. Korešponduje to s myšlienkou pracovných spoločenstiev? Stará práca vo všeobecnosti je systematicky organizovaná, je možné presne merať jej produktivitu a môže byť pomerne presne stanovená cena výsledku práce. Nová práca tieto kritéria nespĺňa, a teda sa to javí tak, že je ťažké hovoriť o efektivite a cene. Príčina, prečo ľudia neplatia za síce dôležitú, ale akoby nepochopenú novú prácu spočíva údajne v tom, že na ňu nemajú peniaze. Avšak dnes sa človek, ktorý v spolupráci s inými vykonáva nejakú prácu, podieľa na realizovaní komplexu rôznych činností, ktoré sú vždy akýmsi prienikom výroby tovaru a poskytovania služby ľuďom. V spoločnosti s tak pokročilou delbou práce, ako je tá naša, sa to vôbec nedá nejakým jednoznačne roztriediť a povedať, že jeden človek robí len „starú“ prácu a iný zase len „novú“ prácu. Takéto delenie nás nikam neprivedie a vlastne nie je potrebné. Práca sa dá síce deliť na rôzne profesie a podobne, ale o čo v skutočnosti ide je to, či je práca múdra. Človek môže robiť hlúpu prácu, napríklad môže vyrábať neužitočné predmety, ktoré nikto nepotrebuje, a potom sa pokúšať presvedčiť ľudí, že ich chcú. Alebo môže vyrábať niečo užitočné, čo ostatní potrebujú a aj sami chcú bez toho, aby ich niekto presvedčal. Okrem toho je dôležité aj to, aby práca, ktorej výsledkom je niečo užitočné, nespôsobovala na nejakom inom mieste škody – ekologické, morálne a podobne. Len múdra práca má pre ľudskú spoločnosť zmysel.

Spomenuté pracovné spoločenstvá by teda museli robiť len takú prácu, ktorej výsledky ostatní ľudia potrebujú a teda ich aj chcú - a museli by ju vykonávať múdrou spôsobom. Ak by nejaké spoločenstvo robilo niečo, čo nikto nechce, tak by skôr či neskôr zaniklo (prípadne by ani nebol dôvod na jeho vznik). Ak by niekto chcel robiť niečo, o čo ostatní ľudia nemajú záujem, tak by to mohol samozrejme robiť, ale bola by to jeho súkromná činnosť a jej výsledky by nevstupovali do ekonomickej výmeny. A ako by to bolo s príjmom pracujúcich v takýchto spoločenstvách? Čo je potrebné na to, aby tieto spoločenstvá mohli byť životaschopné aj po príjmovej stránke bez ohľadu

* O tom, že sa to už aj reálne deje, sa čitateľ môže sám presvedčiť, ak vloží do webového vyhľadávacieho slovného spojenia "slobodná firma" alebo "sloboda v práci". Aj keď je toto úsilie v začiatkoch, prinieslo už viacero životaschopných výsledkov.

na ekonomické odvetvie, v ktorom pôsobia?

Pozrime sa najskôr, ako sa dnes určuje mzda resp. to, čo my nazývame príjem z výmeny. Autor knihy má pravdu v tom, že určité pracovné činnosti sa dnes „merajú“ podstatne ťažšie ako iné. Dnes si vlastne vôbec nevieme ako spoločnosť niečo počítať s tým, ako má byť hodnotená práca lekárov, učiteľov, umelcov, sociálnych pracovníkov a ďalších. Napríklad v školstve sa v západných krajinách vymysleli stovky kritérií na meranie efektivity práce učiteľa. Dané kritériá sa učitelia snažia plniť a aj sa im to darí – a napriek tomu celková vzdelanostná úroveň absolventov škôl celé desaťročia klesá. Toto meranie sa považuje za potrebné na účely výpočtu výšky príjmu – ten, koho výsledky sú merateľne lepšie, by mal mať vyšší príjem ako ten, koho výsledky sú horšie.

V bežnej firme sa pri stanovení príjmu pracujúcich vychádza z predajnej ceny tovaru alebo služby, avšak o nejakej racionálnosti sa pri výpočte príjmu pracujúcich takmer vôbec nedá hovoriť. Dnes len máloktorý ekonomický subjekt dokáže presne vysvetliť, ako dospel ku konkrétnej výške mzdy, ktorú platí zamestnancom. Obvykle sú v koncovej cene – teda okrem príjmu pracovníkov, ktorí sa na produkcii podieľajú – prítomné ďalšie zložky ako náklady (na materiál a prevádzku), zisk, dane a poplatky, provízie sprostredkovateľom a podobne. Všetky nemzdové zložky ceny sa počítajú presne a podnikateľ by vedel jasne vysvetliť, prečo je výška jednotlivých položiek práve táka, aká je. Mzdy sú však len tým, čo zostane po odrátaní nemzdových položiek. Zdôvodňuje sa to tak, že ponúkané mzdy sú také, aké si firma môže dovoliť vzhľadom na ceny svojich produktov (akoby ceny produktov nemohli byť iné).

Považuje sa tiež za bežné, že sa platí približne toľko ako u konkurencie. Otázka, či z daného príjmu pracujúci môže uspokojiť svoje potreby, obvykle vôbec nie je položená. Ak majú zamestnanci to šťastie, že pracujú v odvetví s vysokou „pridanou hodnotou“, tak je zostatok na mzdy väčší, ak šťastie nemajú, tak je zostatok menší. Čo sa týka manažmentu firiem, tam je situácia ešte absurdnejšia, hoci v obrátenom zmysle. Plat jedného manažéra firmy môže dosiahnuť aj sumu, ktorá presiahne mzdy niekoľkých desiatok rádových pracovníkov. Údajný dôvod takého príjmu je obvykle taký, že dobrý manažér dokáže prevádzku firmy niekoľkonásobne zefektívniť. Odhladnuc od toho, že rádoví zamestnanci často majú iný názor na výkonnosť manažéra a efektívitu práce, aj tak to nie je jasným vysvetlením toho, prečo dotyčný jednotlivec má mať ako príjem práve tú konkrétnu sumu. Žiadny racionálne zdôvodnený a overiteľný výpočet neexistuje. Je to buď vec egoistických požiadaviek manažéra alebo to vyplýva z firemnej politiky*. Ak niekto namietne, že na výške príjmu nezáleží, tak odpovedáme, že sa tu nepoukazuje na výšku príjmu, ale na iracionálnosť a svojvôľu, ktorá sa prejavuje pri jeho stanovovaní.

Je to potrebné tento prístup k stanovovaniu príjmu zmeniť. Aký má byť nový prístup? Tu sa dostávame k myšlienke, ktorá sa v knihe objavuje ako výzva zmeniť uhol pohľadu: príjem nemá byť odmena za prácu, ale má byť niečím, čo umožňuje prácu vykonávať. Je to obrátenie pohľadu z minulosti do budúcnosti. Vďaka tomu, že človek dostáva príjem, je mu umožnené vykonať určitú

* Aféry s extrémnymi odmenami a platmi vrcholových manažérov (v bankovom sektore, ale aj inde) sa v posledných rokoch objavujú čoraz častejšie aj v súvislosti s tým, že výsledky týchto manažérov obvykle vôbec nezodpovedajú tomu, čo je deklarované. Je pozitívne, že sa verejnosť začína pýtať, prečo sú platy týchto jednotlivcov také vysoké, lebo to pomáha pochopiť absurdnosť doterajšieho spôsobu stanovovania príjmov.

prácu opakovane. Avšak dávno pred autorom túto myšlienku priniesol práve Rudolf Steiner: „Cena je správna vtedy, keď niekto za svoj produkt, ktorý zhotovil, obdrží ako protihodnotu toľko, že svoje potreby, súhrn svojich potrieb, v čom sú samozrejme zahrnuté potreby tých, ktorí k nemu patria, môže uspokojiť počas takej dlhej doby, kým znovu nebude dohotovený rovnaký produkt. Tento vzorec, aj keď je abstraktný, je napriek tomu vyčerpávajúci. (...) Chcel by som dnes vyjsť z niečoho veľmi podstatného v tomto vzorci. To jest, že nepoukazujem v tomto vzorci na to, čo je minulé, ale na to, čo vlastne ešte len príde. Zdôrazňujem: protihodnota musí uspokojiť potreby v budúcnosti, kým výrobca znovu nezhotoví rovnaký produkt.“ (Nationalökonomischer Kurs, GA 340, str. 82, prípadne Národohospodársky kurz, str. 87)

V súvislosti s obrátením pohľadu do budúcnosti môžeme tiež dodať, že nielen ceny, ale aj zákony sa majú v pracovnej oblasti starať o to, aby človek mohol opakovane vykonať tú istú prácu. Znamená to, že zákony majú zabezpečiť, aby človek nebol „nadmerne opotrebovaný“ vykonávaním práce. Musí sa zohľadňovať zdravie, hygiena, bezpečnosť a tak ďalej – to súvisí so spravovaním spôsobilosti na prácu (a aj s ľudskou dôstojnosťou). Z pohľadu zákona teda ide o to, aby spôsobilosť človeka na prácu bola podľa možnosti udržaná čo najdlhšie počas jeho života.

Z citácie môžeme vyrozumieť, že namiesto toho, aby ceny boli určené bez ohľadu na potreby pracujúcich, musia práve tieto potreby zohľadňovať. Udržateľná produkcia potrebných tovarov a služieb je možná len v prípade, že životné potreby ľudí, ktorí ich produkujú, budú uspokojené. A pod termínom „uspokojené“ sa nemyslí nejaká hodinová mzda alebo niečo podobné. Ak niekto pracuje osem hodín denne, nestačí ak sa pokryjú jeho potreby na týchto osem hodín. Je potrebné pokryť aj jeho potreby počas oddychu a voľného času, potreby všetkých, ktorých existencia je od neho závislá a tak ďalej. To všetko je potrebné brať do úvahy. Preto je treba usporiadať ekonomické pomery takým spôsobom, aby všetci pracujúci mali možnosť vyjadrovať sa k cenám tovarov, ktoré vyrábajú alebo služieb, ktoré poskytujú. Mzdová zložka ceny musí byť vypočítavaná podobne, ako tie nemzdové zložky.

Je potrebné skončiť s tým, ako sa dnes ceny tvoria – totiž jednostranným a egoistickým prístupom určitých jednotlivcov. Ľudia, ktorí dnes určujú ceny, ani pri najlepšej vôli nedokážu sami posúdiť, aké tieto ceny majú reálne byť, aby boli spravodlivé. Komplexnosť ekonomických procesov im jednoducho neumožňuje mať potrebný prehľad. Vo väčšine prípadov o také niečo ani nemajú záujem. Ich zaujíma iba ich zisk. Napriek tomu ceny určujú – nazýva sa to slobodný či voľný trh. Avšak v skutočnosti sa tu o nejakej všeobecnej slobode hovoriť nedá. Je to len príležitosť pre určitých jednotlivcov, ktorí si na základe ekonomickej moci môžu stanoviť také ceny a príjmy pre seba aj pre iných, aké uspokojujú ich egoistické motívy. Sloboda jednotlivca vynútená súkromnou mocou na úkor ostatných ľudí sa však nenazýva slobodou, ale anarchiou.

Povedané sa môže javiť ako veľmi tvrdé vyjadrenie, ale taký je skutočný stav. Nejde tu o kritiku nejakých konkrétnych osôb. V súčasnosti je jasné, že jednotlivec len v malej miere dokáže určovať pomery v ekonomike – to, že niektorí jednotlivci túto situáciu zneužijú, sa dalo očakávať. To však je len dôsledkom toho, ako sme my všetci doteraz o ekonomike zmýšľali. Nezaujímal

nás, akým spôsobom vznikajú ceny. To sa musí zmeniť. Umožniť producentovi, ktorý vytvára nejaké reálne užitočné hodnoty, aby tieto hodnoty vytváral opakovane, je ekonomickou nutnosťou. Je treba skončiť s anarchiou v ekonomike a s nezájmom o druhých. **Je potrebné pristúpiť k tomu, aby ceny neboli ponechávané na slepej „neviditeľnej ruke trhu“, ale aby boli výsledkom vyjednávania všetkých zúčastnených - výrobcov, obchodníkov a spotrebiteľov – a aby sa bral ohľad na ich záujmy. Len takéto spoločné vyjednanie prinesie spravodlivé ceny a tiež príjem, ktorý postačí na ľudsky dôstojné uspokojenie životných potrieb. Spravodlivé ceny znamenajú pravú solidaritu*.**

Rudolf Steiner hovoril v súvislosti so spravodlivými cenami o tzv. asociáciách. Jedná sa opäť o jednu z tém, ktoré si vyžadujú podrobné pojednanie a my v tejto chvíli na to nemáme možnosť. Ale skúsme to aspoň v krátkosti. V našej súčasnej na konkurencii založenej ekonomike je stav taký, že pracujúci musí sám rozpoznávať na akom mieste a akým spôsobom sa má zapojiť do ekonomiky. Či už sa to týka zamestnanca hľadajúceho pracovné miesto alebo podnikateľa hľadajúceho zákazníkov, stále prevládla názor, že účastníci v ekonomike musia medzi sebou súťažiť (konkurovať si) a utvárať si úsudky len na základe vlastnej odbornosti, vlastných skúseností a vlastného skúmania okolností. Úsudky je potrebné si vytvárať vždy nanovo, pretože okolnosti sa menia. Avšak každý, kto pozná praktickú stránku života si už musel uvedomiť, že úsudok o určitej situácii je tým lepší, čím viac odbornosti je prítomnej a čím väčší počet uhlov pohľadu je zastúpených. Pre takú komplexnú a rôznorodú oblasť života ako je ekonomika, by preto bolo oveľa racionálnejšie, aby sa úsudky o tom, aké tovary a služby produkovať, ako ich prepravovať a predávať, a za akých podmienok ich spotrebovať, tvorili skupinovo a nie individuálne. To nás privádza k nutnosti združovania sa, k nutnosti vytvárania asociácií, lebo najväčšia odbornosť a najviac stanovísk je prítomných práve v takýchto inštitúciách**.

Čiže súčasnú konkurenčnú ekonomiku musíme premeniť na ekonomiku asociatívnu. Nie je to utópia. Napríklad hnutie Fairtrade už viac ako štyridsať rokov uskutočňuje v medzinárodnom meradle myšlienku spravodlivých cien, vyjednávania medzi obchodníkmi a producentmi a férového obchodovania. Na mnohých miestach môžeme badať snahu o združovanie sa do asociácií – existujú združenia výrobcov, profesné združenia, zamestnávateľské a zamestnanecké združenia, spotrebiteľské združenia a prípadne ďalšie. Tieto združenia sa snažia – hoci ešte akoby veľmi neschopne – vyjednávať a diskutovať o potrebách vlastných aj cudzích. Na tom možno vidieť, že je to niečo, k čomu už dnes smerujeme. Treba to iba robiť viac uvedomelo. Úplná asociatívna

* Ak by niekto tvrdil, že tu ide o nemiestne rovnosť, tak by mohol dostať nasledujúcu odpoveď: nikto nepožaduje, aby mali všetci rovnaký príjem a ani nikto netvrdí, že by nejaký človek nemohol zarobiť viac peňazí, ako je povedzme určitý priemer, ak sú jeho potreby väčšie ako priemerné. Avšak taký človek bude musieť svojim spolupracovníkom zrozumiteľne odôvodniť tieto svoje nadmerné potreby. Nebude sa môcť odvolávať na svoje postavenie, funkciu, titul ani na nič podobné. Rozhodujúce bude to, či existuje nejaké rozumné odôvodnenie týchto zvýšených potrieb.

** Na uvedenom možno pochopiť, prečo v súčasnosti viac ako 90% začínajúcich podnikateľov skrachuje. Ak dnes niekto začne podnikáť, tak vlastne musí celé to obrovské úsilie, ktoré má vykonávať určité združenie či asociácia, urobiť len on sám. Sám sa musí primerane vzdelávať a získať skúsenosti, sám musí zabezpečiť preskúmanie okolností na trhu. Stačí len malá chyba či nejaká drobnosť, ktorú nechtiac zanedbá, a môže vzniknúť problém, ktorý spôsobí krach podnikania.

ekonomika vznikne vtedy, keď sa slobodné pracovné spoločenstvá budú združovať do asociácií.

Opäť pripomínam, že nikto tu nenavrhuje revolúciu či násilné prevzatie majetku. Tieto veci je možné uskutočniť pokojnou a konštruktívnou cestou. Je treba o tom rozumne premýšľať a potom spojiť sily v spoločnej práci na tom, aby sa správne myšlienky stali realitou.

Dôvera v ľuď

Na základe čoho môžeme veriť, že sa navrhované opatrenia uskutočnia, keď sú závislé od dobrej vôle ľudí? A ako je to vlastne s otázkou dôvery v ľudí? Aká je správna miera dôvery, kedy ešte má zmysel dôverovať, že druhý človek zmení svoj nesprávny postoj k životu a kedy už nemá zmysel si robiť falošné nádeje? Je správne dôverovať nepodmienené? Ako sa zdravá a rozumná dôvera v ľudí má prejavovať?

Každý, kto sa týmito otázkami už niekedy zaoberal, pravdepodobne pochopil, že otázka dôvery v ľudí je spojená s otázkou lásky k ľuďom. Láska k ľuďom je však niečo, čo mieri k takým hĺbkam ľudského bytia, že vlastne jeden ľudský život nestačí na to, aby došlo k nájdeniu primeraných odpovedí. Pomoc či radu v tejto veci môžeme nachádzať v náboženstvách, ktoré sa svojou existenciou klenú ponad tisícročia histórie ľudstva. Tie nám prostredníctvom náboženskej viery ukazujú, že láska, a teda aj dôvera v ľudí, nemá žiadne hranice. Každý človek sa môže zmeniť k lepšiemu, každý sa môže vyvíjať. Každý smie robiť chyby, a potom, keď pochopí, že nejaké chyby urobil, má dostať príležitosť ich napraviť alebo nejako inak odčiniť, vysporiadať si svoje „hriechy“. Avšak človek našej doby nemôže stavať svoje životné poznanie na čistej viere. Potrebujeme rozumieť príčinám, prečo sú veci také, aké sú. Skúsme sa teda oboznámiť s tým, čo dôvera v ľudí predstavuje.

Čo znamená dôverovať druhému? Znamená to myslieť si, že vieme ako ten druhý bude konať (ako sa zachová), a očakávať, že sa to tak aj skutočne udeje. Ak sa naše očakávania nenaplnia, pociťujeme sklamanie, hovoríme, že sklamal našu dôveru. Ak vieme lepšie odhadnúť alebo rozpoznať, čoho je druhý človek schopný, čo dokáže alebo nedokáže, ako sa bude chovať v určitej situácii, ako bude uvažovať, tak je naše sklamanie menej časté, ako keď to rozpoznať nevieme. Dôvera teda súvisí s pochopením druhého človeka.

Ide tu však o pochopenie v hlbšom zmysle, ako sa to dnes obvykle rozumie. V prvom rade je potrebné mať poznanie toho, kým alebo čím je ľudská bytosť všeobecne (po stránke fyzickej, duševnej a duchovnej), a potom tiež poznanie, kým je konkrétny človek, ktorého sa snažíme pochopiť. Z toho vyplýva, že skutočná (nepredstieraná) dôvera nemôže byť nepodmienená. Naopak, už vo svojej podstate je podmienená našim poznaním ľudí a okrem toho je v konkrétnych prípadoch podmienená ešte aj našim kontaktom s druhými ľuďmi. Voči ľuďom, s ktorými sme sa nikdy nestretli a nič o nich nevieme, bude naša dôvera postavená len na všeobecnom poznaní.

Ak je naša dôvera sklamaná opakovane, môže sa to prejavovať jej poklesom či dokonca jej úplnou neprítomnosťou. Čo je toho príčinou? Druhý človek ako bytosť, ktorá je od nás nezávislá, nemá s našou dôverou nič spoločné. My sa rozhodujeme, kto je dôveryhodný a kto nie a komu v

akej miere dôverujeme. Príčinou opakovaného sklamania dôvery, ktorú sme niekomu venovali, je naše nedostatočné poznanie druhého človeka. Urobili sme si o ňom vo svojej predstave obraz, ktorý nebol správny. Tento obraz musíme aktualizovať podľa toho, ako sa o ňom dozvedáme nové skutočnosti. Z toho vyplýva, že človek, ktorý nás raz sklamal, druhýkrát nás už sklamať nemusí, ak je náš obraz o ňom správny. Samozrejme sa môže stať, že hranice nášho poznania o ňom budú – v dobrom alebo zlom zmysle – presiahnuté a potom si opäť musíme doplniť náš obraz, aby zodpovedal skutočnosti.

Dôvera teda neznamená myslieť si, že druhý človek bude vždy konať dobre, že si vždy zvolí tú najlepšiu možnosť, alebo že vždy bude brať ohľad nielen na seba, ale aj na druhých. Také niečo si môžeme priať, avšak dôvera vo svojej podstate znamená poznať silné a slabé stránky druhého človeka, poznať jeho bytosť, a zároveň mu nechať priestor, aby sa slobodne prejavil. Formu jeho prejavu síce ponechávame na ňom samotnom, zdravý rozum nám však velí, aby toto jeho slobodné prejavenie nebolo na náš úkor. Musíme mu dať hranice, ak si ich on sám dať nevie alebo nechce. A môžeme mu poskytnúť spätnú väzbu, že určité veci síce robiť môže, ale že my to nepovažujeme za správne.

Samozrejme, dôvera je niečo, čo je veľmi dôležité pre medziľudskú interakciu. Človek by sa mal usilovať o to, aby vzbudzoval v druhých dôveru, lebo je to potrebné pre spoluprácu medzi ľuďmi. Lenže to nemá byť niečo, čo pozostáva len z vonkajších (predstieraných) kvalít, ako to dnešná doba tak veľmi zbožňuje. Rozhodujúce sú skutočné vnútorné kvality.

S týmito vnútornými kvalitami a teda aj s dôverou k ľuďom úzko súvisí poznanie seba samého. Aká je táto súvislosť? Ak nejaký človek vidí iného človeka, ktorý má nedostatky, na základe čoho môže tomu druhému dôverovať, že tieto nedostatky prekoná? Môže to len na základe toho, že on sám spoznáva svoje nedostatky, zápasí s nimi, že sa ich snaží prekonať, a že možno dokonca už nejaké prekonal. Čiže, ak u druhého vidí snahu prekonať nedostatky, tak môže druhému dôverovať, že ich zvládne prekonať. Opäť z toho vyplýva, že dôvera nemôže byť nepodmienená. Má byť podmienená tým, že u druhého človeka vnímame vedomú snahu o zlepšenie. Ak nejaký človek vedome usiluje o horšie vlastnosti, tak síce môžeme akceptovať jeho slobodné rozhodnutie, ale asi ho „nepoctíme“ dôverou, že sa k nám bude chovať dobre (nebudeme to očakávať). U takého človeka nám zostáva len dôvera v to, že raz pochopí svoj omyl a obráti svoje úsilie opačným smerom.

Táto dôvera v druhých podložená vlastným úsilím o osobný rozvoj* je v dnešnej dobe kľúčová a zároveň sa dnes ukazuje ako elementárna podmienka prežitia ľudskej spoločnosti. Materiálne rezervy našej planéty sú takmer vyčerpané, životné prostredie je na pokraji kolapsu. Vonkajšie opatrenia vo forme zákonov a nariadení strácajú svoj usmerňujúci účinok a morálny chaos vzrastá každým dňom. Existujú ľudia, ktorí hovoria o bezhraničnej viere v človeka, o dobre v

* Pod osobným rozvojom chápeme úsilie jednotlivca rozpoznať vlastné nedostatky a odstrániť ich, pričom cieľom tohto úsilia je to, aby človek nadobudol potrebnú samostatnosť, rozhodnosť a ďalšie pozitívne vlastnosti, a mohol tak byť užitočnejší pre svojich blízkych. Pod termínom osobný rozvoj sa dnes niekedy nesprávne chápe vystupňovanie egoizmu osvojením si rôznych manipulatívnych komunikačných techník a automatizovaného chovania, ktoré je plné predstieraní. Takýto "osobný rozvoj" v žiadnom prípade nemáme na mysli.

človeku. Ak sa títo ľudia dnes snažia hľadať riešenia vo vonkajšom svete, prepadajú zúfalstvu a beznádeji, pretože každé ich pozitívne snaženie je ničené všadeprítomnou korupciou (nielen peňažnou, ale aj morálnou) a silnejúcim egoizmom. Vo svojom zúfalstve potom majú chuť siahnuť po opatreniach, ktoré ignorujú alebo rovno potláčajú slobodu ľudí, dúfajúc, že by im mohli morálnosť vnútiť. Alebo hovoria o tom, že im stačí, ak aspoň nejaká časť ľudí precitne a bude vonkajším opatrením posunutá smerom k pozitívnemu vývoju, ostatní nech zostanú ponechaní v doterajšej bezútešnosti. Práve tým však nakoniec svoju dôveru v ľudí popierajú.

Jediné, v čom v súčasnosti máme rezervy, z ktorých môžeme čerpať sily pre ďalší vývoj, je ľudské vnútro. Týka sa to každého človeka, každý z nás má na sebe čo zlepšovať, zdokonaľovať.

Dôvera v ľudí má byť teda podmienená úsilím o sebazpoznanie, úsilím o osobný rozvoj a vôľou pochopiť druhých. Môžeme to nazvať aj primeranou dôverou – každému človeku venujeme takú formu a mieru dôvery, akú dokážeme rozpoznať ako primeranú danej situácii.

V tomto smere autor knihy, ako zakladateľ veľkej obchodnej siete, preukázal značnú dávku úsilia a tvorivosti. Ak pre nič iné, tak minimálne kvôli tejto tretej časti knihy („Dôvera zušľachťuje človeka“) môžem jej prečítanie odporučiť. Človek z nej môže získať pohľad na pozitívne pôsobenie priamo z praxe veľkej firmy. Môže ho to inšpirovať k tomu, aby na mieste, na ktorom stojí v rámci svojich aktuálnych životných okolností, pôsobil podobným tvorivým spôsobom.

Je podivuhodné, že autor knihy sám ukazuje funkčné riešenie viacerých problematických otázok, ktorými sme sa zaoberali (ľudsky dôstojné podmienky pri práci, vytváranie priestoru pre uplatnenie schopností ľudí, snaha vypočítavať spravodlivý príjem z výmeny) a pritom navrhuje zaviesť nepodmienený základný príjem, ktorým toto svoje úsilie do istej miery popiera. Akoby si sám nevedomoval, že ak by podobným spôsobom, ako je spravovaná spoločnosť DM Drogerie Markt, boli spravované aj ďalšie organizácie (ekonomické ale aj iné), dostali by sme sa o kus bližšie k spravodlivejšej, kultúrnejšej a prosperujúcejšej ľudskej spoločnosti.

Daň z výdavkov a financovateľnosť základného príjmu

Autorom uvádzaná myšlienka, aby sa daň z príjmu nahradila daňou z výdavkov* je niečo, čo nepriamo vyplýva z našich úvah o príjme. Ak pripúšťame, že príjem sám o sebe nie je niečím obzvlášť dôležitým, ale že dôležitý je jeho pomer k cenám, tak to nás privádza k tomu, že zdaňovanie príjmu znamená uplatňovanie dane na nesprávnom mieste.

Ak má človek nejaké peniaze, ktoré si len uchováva doma a nepoužíva ich, tak je to niečo, čo nemôže mať nejaký významný negatívny vplyv na sociálne súvislosti. Rozhodujúce je, či človek svoje peniaze použije, čiže či ich vydáva. Vtedy dochádza k tomu, že do rúk tohto človeka prechádzajú tovary a služby, ktoré odníma spoločnosti, prisvojuje si ich (peniaze ho na toto prisvojenie oprávňujú) a následne ich skonzumuje. Tým samozrejme spôsobuje, že už dotyčné tovary a služby nemôže skonzumovať nikto iný. Pokiaľ sa to deje v zdravej miere (v zmysle spravodlivej ceny), je to v poriadku. Pokiaľ niekto nadmerne odníma spoločnosti produkty, je

* Aj táto myšlienka sa objavila už v predstavách Rudolfa Steinera o trojčlennosti sociálneho organizmu.

potrebné do istej miery zasiahnuť zdaňovaním. A naopak, ak v nejakej oblasti alebo v nejakom odvetví nastane situácia (napr. v dôsledku živeľnej pohromy či iných prírodných vplyv), že obyvatelia nemajú možnosť konzumovať toľko, koľko potrebujú, tak daňové opatrenie môže umožniť túto záležitosť do istej miery vyrovnávať (v zmysle uplatnenia zníženej dane). Preto by bolo sociálne správnejšie, aby sa daň uplatňovala nie pri prijímaní peňazí, ale pri ich vydávaní.

Čitateľ teraz môže cítiť potrebu, že by si uvedené tvrdenia zaslúžili dôkladnejšie objasniť a rozviesť, ale to je už mimo nášho zámeru. A už vôbec nie je možné teraz analyzovať to, či práve daň z pridanej hodnoty je alebo nie je takto myslenou výdavkovou daňou. Vyžaduje si to samostatné úvahy a bude potrebné sa k tomu vrátiť pri inej príležitosti. V tejto chvíli zostaneme pri konštatovaní, že s autorom knihy možno súhlasiť v tom, aby sa pohľad na zdaňovanie zmenil od dane z príjmov k dani z výdavkov.

Samotná financovateľnosť základného príjmu je z môjho pohľadu druhoradá. Možno toto stanovisko niekoho šokuje, ale v skutočnosti nie je otázka financovateľnosti nijako zvlášť dôležitá. Môj názor je, že ak by sa spoločnosť rozhodla zákonom ustanoviť nepodmienený základný príjem, tak by spôsob jeho financovania bol dopredu dôkladne rozpracovaný a prepočítaný*. Autor knihy správne poukazuje na to, že už by nešlo o to „či sa to dá“, ale len o to „ako sa to dá“ financovať. Ľudská spoločnosť je schopná financovať čokoľvek, na čo sa nájde spoločná vôľa. Nie je otázkou to, či sa dá financovať určité opatrenie, ale či toto opatrenie je pre spoločnosť prospešné. Ak je prospešné, tak je zároveň aj financovateľné, pretože sa tým stav spoločnosti po jeho realizácii zlepší. Tvrdenia politikov o nedostatku financií na to či ono dôležité opatrenie je možné považovať za výhovorky, za ktorými stojí len neochota uskutočniť potrebné spoločenské zmeny. Samozrejme, ak je nejaké opatrenie škodlivé, tak bude mať pre spoločnosť neblahé následky a lepšie by bolo, ak by sa na jeho financovanie zdroje nenašli.

Záverečné slová

Dajme nakoniec ešte raz slovo Rudolfovi Steinerovi: „Vidíte, je práve tak veľmi nutné, aby sme dnes vyvinuli dobrú vôľu naučiť sa tieto veci. Pretože keď budeme pokračovať v myslení s týmito hroznými pojmami, ktorými sa v kapitalistickej ekonomike myslí, potom sa práve nedostaneme ďalej. Človek sa musí stále znovu pýtať: je niečo ešte myslené kapitalisticky alebo je to skutočnosti primeraná plodná myšlienka pre budúcnosť? Preto si už treba povedať: dnes musí človek myšlienku dvakrát otočiť, aby sa uistil, že to je myšlienka pre nové budovanie a nie myšlienka, ktorá je naučená z toho, čo je zrelé na zbúranie.“ (Betriebsräte und Sozialisierung, GA 331, zápis z diskusného večera, Stuttgart, 22.5.1919)

Vynaložili sme úsilie hlbšie sa ponoriť do východísk, ktoré súvisia s myšlienkou základného príjmu. Videli sme, že ak sa chce niekto touto myšlienkou zaoberať – a to platí aj pre iné myšlienky usilujúce o iniciovanie spoločenských zmien – okolnosti ho nútia uvažovať v celej šírke životných skutočností a ísť až k otázkam smerujúcim k základom ľudského bytia, ku skúmaniu podstaty

* Ak to čitateľa bližšie zaujíma, tak sa môže oboznámiť so spomínaným konceptom Richarda Sulíka "Odvodový bonus", kde podrobne pojednáva aj jeho financovateľnosť – vid'. webové odkazy na konci textu.

slobody, spravodlivosti a rovnosti, dôvery v ľudí a solidarity.

Čo je možné ešte dodať? Snáď už len toľko, že veci sa v živote vyvíjajú, postoje a myslenie ľudí takisto. Podľa môjho názoru doslov knihy „Príjem pre všetkých“ má v sebe niečo, čo vyvoláva dojem, že autor si pripravuje ústupovú cestu. Hovorí v ňom, že aj keď pôvodná obhajoba myšlienky vychádza okrem iného z nutnosti riešiť komplikované sociálne javy súčasnosti uzákonením NZP, nemá to vraj nič spoločné so sociálnou politikou. Tvrdí, že nechce ponúkať hotové riešenia, ale chce vyvolávať otázky, hoci na viacerých miestach základný príjem priamo uviedol ako odpoveď na zamotané problémy dneška. V závere knihy poskytuje pohľad na zavedenie základného príjmu len pre vybrané skupiny obyvateľstva, ktoré nie sú schopné zárobkovej činnosti – my by sme tieto skupiny obyvateľstva nazvali ľuďmi bez spôsobilosti na prácu a priznali by sme im subvenčný príjem. Tento autorov prístup k veci naznačuje, že ani on si nie je svojou vecou natoľko istý, aby požadoval plošné zavedenie NZP. Môže byť príčinou to, že kdesi hlboko vo svojom vnútri tuší pravdu? Ťažko povedať. Je možné, že sa u Götza Wenera dočkáme v budúcnosti modifikácie myšlienky NZP. Prípadne sa môžeme dočkať aj úplného ústupu od tejto myšlienky. Ak by sa to stalo, tak to určite netreba považovať za dôvod na posmech.

Vývoj ľudskej spoločnosti sa neuberá priamou cestou a má veľa slepých odbočiek. Nepodmienený základný príjem predstavuje jednu takúto slepú odbočku: vieru v to, že človek potrebuje k dosiahnutiu myšlienkovvej slobody zákonom zabezpečené uspokojenie životných potrieb, že spravodlivosť a rovnosť ľudí pred zákonom znamená mať práva bez povinností, a že dôvera v ľudí a solidarita sa má prejavovať neuváženým rozdávaním hodnôt vytvorených ľudskou prácou. Táto viera vytvára **pascu pohodlnosti**, ktorá sa prejavuje v názore ľudí, že na vyriešenie vážnych sociálnych a kultúrnych problémov našej doby netreba vynaložiť veľkú námahu. Bez odbočiek by však vývoj nebol možný. Ak nejaký človek takúto slepú odbočku rozpozná, nasmeruje ho to zas o niečo správnejším smerom.

Každý rozumne uvažujúci človek musí pripustiť, že žiadne myšlienky nie sú ukončené, a že sa v nich vždy môže objaviť nejaká chyba. Zaiste to platí aj pre túto úvahu. Uvedené myšlienky prešli u mňa viacročným vývojom a vykryštalizovali v určitej podobe. Budú sa vyvíjať ďalej. Mnohé smery, ktorými sme sa pri zamýšľaní uberali, si žiadajú oveľa podrobnejšie spracovanie. Mojim úmyslom je sa k nim v budúcnosti opakovane vracať.

Uzavrime toto zamyslenie veršami, ktoré sa môžu považovať za jeho esenciu:

Ked' slobodu chceš pre seba,
tak nie príjem hľadaj,
lež v svojej mysli bádaj.
Tá vyhasnutá pahreba
namiesto prachu abstraktnosti
nech vydá iskru živúcnosti.
To má byť tvoja potreba.

Keď rovnosť chceš pre ľudí,
tak nie príjem žiadaj,
lež správne ceny rátaj.
Nech nikto ich prácu nesúdi
podľa času a sily, čo márne tratia.
Nech im ich výkony férovo platia,
to v nich cit rovnosti prebudí.

Keď pomôcť chceš blížnemu,
tak nie príjem mu dať máš,
lež chápať sa ho snaž.
Nech tvoja rada zaznie mu,
čo vykonať by mal a kedy,
aby sa zbavil svojej biedy.
Len tým pomôžeš druhému.

Andrej Szolgay, október 2012

Pod'akovanie

Ďakujem členom bratislavských študijných skupín (skupina „Národohospodársky kurz“ a skupina „Hlavné body sociálnej otázky“), diskusie s ktorými boli pre mňa v súvislosti s týmito úvahami v mnohom podnetné.

Ďakujem Sylvainovi Coipletovi a jeho kolegom z Institut für soziale Dreigliederung, ktorí mi publikovanými výsledkami svojej dlhoročnej práce pomohli lepšie pochopiť viaceré stanoviská Rudolfa Steinera týkajúce sa spracovávanej témy.

Ďakujem svojej manželke Monike za mnohé podnetné rozhovory. Veľkou pomocou mi bolo jej trpezlivé vypočutie myšlienok, ktoré som jej počas posledných dvoch rokov k tejto téme opakovane rozprával v úsilí nájsť tú správnu podobu na ich vyjadrenie.

Odkazy na súvisiace informácie

Otrocká a nevoľnícka (nútená) práca

- organizácia ANTISLAVERY - <http://www.antislavery.org>
- Medzinárodná organizácia práce - <http://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/lang--en/index.htm>

Základný príjem

- Grundeinkommen - <http://www.grundeinkommen.ch/>

- Institut für soziale Dreigliederung - <http://www.dreigliederung.de/grundeinkommen/>
- Odvodový bonus - <http://web.sulik.sk/index.php?section=6>

Téma spravodlivej ceny

- Institut für soziale Dreigliederung - <http://www.dreigliederung.de/fairpreise/>
- O participatívnej ekonomike na Utopia.sk - <https://utopia.sk/liferay/web/parecon>
- Fairtrade International - <http://www.fairtrade.net/>

Idea trojčlennosti sociálneho organizmu

- Institut für soziale Dreigliederung - <http://www.dreigliederung.de/>
- Dreigliederung des sozialen Organismus - <http://anthroposophie.byu.edu/soziologie.html>
- Udo Hermannstorfer: Jedinec a štát - http://www.antropozofia.sk/wp-content/uploads/2012/01/Jedinec_a_stat_Hermansdorfer.pdf

Sloboda v práci

- Blog Tomáša Hajzlera o slobode v práci - <http://blog.peoplecomm.cz/>

Ostatné

- Webstránka o fenoméne Cultural Creatives - <http://culturalcreatives.cc/>
- Vydavateľstvo Futurum - <http://www.vydavatelstvo-futurum.sk>
- Ústava SR - <http://www.zbierka.sk/sk/predpisy/460-1992-zb.p-2044.pdf>
- Zákonník práce - http://www.employment.gov.sk/sukromna_sfera_zakonnik_prace.html